

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Радянізація західних областей
Української РСР (1939-1941рр.)**

студентки 2 курсу, групи СОІз–21м
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія)

Кобри Вікторії Романівни.

Керівник:

Дрогомирецька Людмила Романівна
кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

дипломної роботи

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: **Радянізація західних областей Української РСР(1939-1941рр.)**

Виконала: студентка II курсу, групи СОІз-21м спеціальності 014.03 Середня освіта (історія) Кобра Вікторія Романівна.

Керівник: кандидат історичних наук, доцент Дрогомирецька Л.Р.

У дипломній роботі цілісно й комплексно проаналізовано фактори, що призвели до радянізації, зокрема, Пакт Молотова-Ріббентропа та секретний протокол про розподіл сфер впливу між двома диктаторами -Сталіним і Гітлером. Досліджено процес радянізації західних областей Української РСР (1939-1941рр.), прослідковано динаміку функціонування радянських органів влади в контексті так званих “демократичних” виборів, переслідування опозиції. Продемонстровано насильницьке впровадження колективізації, націоналізації та депортації українського населення. Аналізуються методи радянізації, такі як політичні репресії, культурна пропаганда та зміни в освітній системі, визначаючи їхній вплив на традиційний спосіб життя та ідентичність населення. Основний акцент робиться на аналізі впровадження радянської ідеології та соціально-економічних трансформацій, що охопили, в першу чергу, сільське населення, систему освіти та масову свідомість. Показано, що радянізація зустрічала опір місцевого населення, особливо в діяльності Організації Українських Націоналістів.

Ключові слова: комуністична партія, радянська система влади, командно-адміністративні методи управління, комуністична ідеологія, тоталітарний режим, репресії, депортації, національно- визвольний рух.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. Стан наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження.....	7
1.1 .Історіографія проблеми.....	7
1.2.Характеристика джерельної бази.....	19
РОЗДІЛ 2. Радянізація в політичній сфері.....	23
2.1. Історичні передумови встановлення радянської влади в Західній Україні.....	24
2.2. Радянська форма організації влади.....	31
РОЗДІЛ 3. Радянізація економіки та культури.....	44
3.1. Особливості економічного розвитку.....	44
3.2. Політика в культурно-освітній сфері	59
РОЗДІЛ 4. Формування аксіологічної і логічної компетенностей учнів на уроках історії на прикладі теми “Радянізація західних областей Української РСР (1939-1941рр.)”.....	65
ВИСНОВКИ.....	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	86
ДОДАТКИ.....	98

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Дослідження проблеми радянзації західних областей Української РСР є важливим для розуміння подій та процесів, що відбувалися на цих територіях в історичному контексті та має актуальність для сучасного суспільства, особливо щодо усвідомлення сутності тоталітарного режиму.

Цей період історії в Україні був важким і складним для українського народу, і він залишив глибокі сліди в громадському та культурному житті країни.

Процес радянзації - це термін, який використовується для позначення історичного процесу, що відбувався в Радянському Союзі (1922-1991), в тому числі на західноукраїнських землях в період 1939 р.-1941 рр., спрямований на створення єдиного політичного, культурного, економічного та ідеологічного простору, в якому влада і ідеологія комунізму могли б контролювати всі аспекти громадського життя.

Радянський режим проводив політику придушення будь-якої опозиції, яка могла б підірвати радянську владу. Впроваджувалася жорстка політична цензура, яка обмежувала свободу слова. Однією з основних стратегій радянського керівництва стала уніфікація, спрямована на знищення національних особливостей та формування єдиної радянської ідеології. Об'єктом гонінь і репресій стала Українська греко-католицька церква, оскільки радянський режим був вороже налаштований до будь-якої форми релігійності, яка могла б конкурувати з ідеологією комунізму. Диктатура вождя, командно-адміністративні методи управління як і тоді, притаманні для сучасної РФ, так званої правонаступниці СРСР. Вони мають глибокий історичний контекст.

Анексія Криму та окупація Донбасу 2014 р, російсько-українська війна, розпочата агресивним російським режимом в лютому 2022 р. (насильницька окупація, мародерства, вбивства, репресії, переслідування

свідомих українців) – всі ці події пов'язані з тоталітарними та імперськими амбіціями росії. Все це вказує на актуальність обраної теми дослідження.

Об'єкт дослідження – процес радянзації західних областей Української РСР.

Предмет дослідження – політика радянської влади в суспільно-політичній соціально-економічній та культурній сферах, репресивні методи процесу радянзації, його специфіка та особливості впровадження в Західній Україні.

Мета дослідження – проаналізувати політику радянської влади щодо населення Західної України в період 1939-1941 рр.

Досягнення поставленої мети потребує вивчення наступних **завдань**:

- дослідити стан наукової розробки проблеми та джерельну базу дослідження;
- розкрити основні аспекти радянзації в політичній сфері;
- визначити особливості радянзації економіки та культури;
- проаналізувати методіку формування знань про радянзацію західних областей Української РСР(1939-1941рр.).

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період 1939 – 1941 рр. Нижня межа – 17 вересня 1939 року о 4 годині ранку радянська армія перетнула східний кордон II Речі Посполитої, чим ознаменувала початок окупації західноукраїнських земель. Верхня межа – червень 1941 р. (початок радянсько-німецької війни).

Методологія дослідження. Основним методом роботи був обраний діалектичний підхід до вивчення історичних процесів, який включає два основні принципи - історизм і об'єктивність. Використання цих принципів дало можливість проаналізувати основні тенденції «советизації» західних земель на тлі соціально-економічних, політичних та ідеологічних процесів у країні, а також виявити загальне та особливе у процесі приєднання західноукраїнських територій до СРСР .Системно-структурний метод дав змогу дослідити особливості советської державної системи. Порівняльний

метод був використаний для аналізу політики радянiзацiї рiзних частинах України.

Практичне значення одержаних результатiв. Результати дослідження можуть бути використанi під час вивчення iсторiї України, в спецкурсах.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в данiй роботi зроблено спробу комплексного дослідження iсторiї входження Захiдної України до складу СРСР, виявлення загальних тенденцiй та рiгiональних особливостей форм та методiв цього процесу.

Структура роботи визначається завданнями та метою дослідження. Робота складається iз вступу, чотирьох рiздiлiв, висновкiв, списку використаних джерел (110 найменувань), додаткiв. Обсяг основного тексту – 85 сторiнок.

РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ПРОБЛЕМИ ТА ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ.

1.1 .Історіографія проблеми.

Включення західноукраїнських земель до складу Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі - УРСР) і події, що відбувалися в цьому регіоні, становлять одну з найбільш обговорюваних тем в українській історіографії.

Підхід радянської історіографії до цих подій був спрямований на висвітлення радянської політики та намагання показати її позитивний вплив на західноукраїнське населення.

В історичних дослідженнях радянського періоду дійсно можна спостерігати спроби висвітлити виключно позитивні аспекти радянської політики щодо західноукраїнських земель: відомості про індустріалізацію, соціальний розвиток, впровадження освіти та інші реформи, які, за твердженнями радянських істориків, принесли благо і процвітання населенню регіону.

Проте, цілком об'єктивно, цей підхід зустрічає великий супротив серед багатьох сучасних дослідників. Адже радянська політика насправді супроводжувалася репресіями, насильством та пригніченням національної ідентичності.

В історіографії існують різні підходи до оцінки наслідків та характеру радянської політики в західноукраїнських землях. Сучасні дослідники намагаються вивчати події цього періоду об'єктивно, аналізуючи різні джерела та погляди, щоб сформуванати більш повне і точне розуміння цих подій.

За марксистсько-ленінською методологією, інтерпретація подій базувалася на класовому підході, зокрема на погляді, що події та дії в історії визначаються конфліктом між різними класами. Як, приклад, в радянській історичній науці наводилося твердження про визвольний характер, а прихід

Червоної Армії обґрунтовувався як захист пролетарських інтересів населення від німецько-фашистської окупації та обіцянками принести соціальну справедливість та зміни в класовій структурі суспільства (однак сучасна українська історіографія звертає увагу на більш складний характер цих подій, адже зазначений аргумент марксистсько-ленінської методології був спростований вже тим, що радянська влада проводила репресії і проти свідомих українських селян). А тому так званий “визвольний” прихід Червоної Армії (про що йшлося вже в перших радянських публікаціях, є лише однією інтерпретацією в контексті марксистсько-ленінської ідеології.

Справді, радянська історіографія та партійна пропаганда активно використовували ідеологеми “визволення” та “возз'єднання” для трактування подій, пов'язаних з приєднанням західних територій України до складу УРСР у 1939 році.

Радянська наука також намагалася обґрунтувати дуже сумнівну тезу, що народи, особливо “трудящі”, сусідніх країн радісно вітали українське возз'єднання. Прикладом подібних підходів можуть служити праці С. Білоусова, С. Стефаніка та ряду інших авторів [21].

Термін “возз'єднання” вказував на ідею об'єднання українських земель в межах однієї держави, однак цей термін змінює фактичну природу подій, оскільки включення західноукраїнських земель до складу УРСР передбачало зміну політичного та соціального розвитку регіону під контролем радянської влади.

Наступний етап в історіографії возз'єднання та його міжнародно-правової оцінки розпочався з XX з'їзду КПРС (1956 р.) та продовжувався до середини 80-х рр. XX ст.

Політичним орієнтиром для радянських учених служила офіційна позиція, викладена в багатотомній “Історії Української РСР” [41].

Лейтмотивом публікацій служила “нависла загроза фашистського поневолення” Західної України та Західної Білорусії, неможливість для СРСР “залишатися байдужими до долі братніх народів”. Вступ Червоної Армії

нібито супроводжувався “повстаннями селян” та “робітників”, які придушувалися “польськими офіцерськими частинами”. Назустріч воїнам-визволителям “виходили жителі міст та сіл, святково одягнені, з букетами живих квітів, із червоними прапорами” [41].

Звичним місцем радянської історіографії став міф про нібито повністю самостійний характер вирішення питання про входження “звільнених територій” у СРСР їх населенням. Цей тезис навіть не ставився під сумнів.

Радянська наука вихваляла сталінсько-молотівську зовнішню політику періоду Другої світової війни, навіть звична полегшена критика “культу особистості” практично не простежувалася щодо даного конкретного проміжку часу.

Праця 1968 року, “Торжество історичної справедливості. Закономірність возз’єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі” [86], є прикладом того, як радянська історіографія використовувала ідеологічні засади та підходи для інтерпретації історичних подій.

Справді, після Другої світової війни радянська історіографія активно піддавала історичні події та факти ідеологічному фільтру. Важливо було вирізняти позитивні аспекти радянської влади та показувати переваги радянської системи, особливо в порівнянні з попередньою польською владою.

Соціальна історія, яку представляла радянська історіографія, фактично призводила до спрощення складних подій і феноменів через призму класового підходу та ідеологічних стереотипів. Практика фальсифікації окремих аспектів радянської історії підкреслює те, що радянська історіографія була сильно упередженою та однобічною. Це призвело до спотворення об’єктивної картини минулого та нерідко використання історії як інструменту політичної пропаганди. Як приклад можна навести праці П. Йови “Боротьба трудящих Західної України за возз’єднання з радянською Україною” [42], О. Швидака

“Інтернаціональна єдність трудящих Західної України і Польщі у революційно-визвольній боротьбі (1929-1939 рр.)” [91].

У 1989 р. під егідою АН УРСР вийшло видання, яке може вважатися найгрунтовнішим радянським дослідженням у даній галузі. Автори праці “Возз’єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною” наприклад, стверджували, що “до 27.IX.1939 р. Червона Армія за активної підтримки місцевого населення завершила звільнення Західної України”, “радянська держава дала трудящим західноукраїнських земель право та можливість самостійно вирішувати питання про характер державної влади”, а “демократичний етап” тривав з 17 вересня 1939 р. до 17 січня 1940” і т.д. Водночас вчені переконливо відстоювали тезу, що тільки Народні збори Західної України та Західної Білорусії визначали питання державної власності [5].

Особливо активно радянська історіографія займалася дослідженням соціальних перетворень в Західній Україні. Дослідники І. Богодист, Л. Корнієць, К. Скрипник – це популярні радянські історики, чия праця відображала владну інтерпретацію подій. У їх дослідженнях і статтях автори намагалися підкреслити досягнення радянської влади, зокрема в контексті соціальної політики [24; 47; 82]. У таких дослідженнях підкреслювалася роль радянської системи у впровадженні позитивних змін в освіті, охороні здоров'я, розподілі землі та інших сферах життя. Важливо розуміти, що дослідження цих істориків були здебільшого контрольовані владою та обмежувалися в рамках ідеологічних директив.

Дослідники В. Задорожний та М. Паламарчук вказували на ряд соціальних пільг та підтримку, які надавалися населенню за допомогою державного бюджету в радянській Західній Україні. Вони вказують на те, що оцінюючи рівень доходів, важливо враховувати не тільки зарплату та прибутки від сільськогосподарської діяльності, але й інші види підтримки, які забезпечувалися державою [40].

У таких роботах акцентується роль держави в наданні безоплатної медичної допомоги, санаторного лікування, пенсій для літніх громадян, стипендій для студентів, а також грошової допомоги для інвалідів та інших малозахищених категорій населення. Ці аспекти використовувалися радянською владою для підкреслення соціального благополуччя та підтримки, яку отримували громадяни в умовах радянської системи.

Вивчення подій 1939 року на західноукраїнських характеризується різницею в оцінках та інтерпретаціях подій українськими істориками з діаспори та тими, хто працював в умовах радянської системи..

Діаспорні історики використовували терміни “включення”, “приєднання”, “прилучення”, “окупація”, “анексія”, які дійсно відображали ширший спектр оцінок історичних подій, що відбулися під час входження західноукраїнських земель до складу УРСР.

Український дослідник з Канади М. Садовський наводить у своїй праці оцінку радянської, типову для діаспорної історіографії, відзначаючи, що для українців перехід до Радянського Союзу може розглядатися як заміна однієї форми підданства іншою, без суттєвого поліпшення умов [76, с. 268].

Діаспорні дослідники А. Жуковський, О. Субтельний, основний акцент робили на радянському тоталітарному режимі та його методах реалізації політики, зокрема масових репресіях [39, с. 120]. НКВС, за їх твердженням, за наперед складеними списками, здійснював винищення інтелігенції, внаслідок чого багато відомих громадсько-політичних діячів були, без жодних обвинувачень, запроторені до таборів та загинуло.

Відновлення незалежності України відкрило нові можливості для дослідження історії, зокрема подій, які відбувалися в західноукраїнському регіоні напередодні Другої світової війни. Введення в науковий обіг архівних документів, які раніше були обмеженими, або недоступними через ідеологічний контроль, справді дало можливість переосмислити та переоцінити минуле.

Це призвело до зміни підходу та трактування подій. З'явилася можливість проводити більш глибокий аналіз, враховуючи раніше недоступні відомості.

Сучасні дослідники намагаються підходити до аналізу з різних точок зору, залучаючи різні джерела, включаючи і відомості з архівів, свідчення очевидців та інші документальні джерела. Це дозволяє розкрити більш широкий контекст подій, віддзеркалити різні погляди та допомогти уникнути спотворень та однобічності.

Однією із перших, досить вдалих спроб висвітлити вересневі події 1939 р. на західноукраїнських землях у сучасній українській історіографії є дослідження О. Рубльова та Ю. Черченка. Автори подають суперечливий і болісний процес інтеграції Західної України в радянську суспільну систему. Наголошується на тому, що мрія про об'єднання стала реальністю, але реальністю з обличчям сталінізму [71; 72, с. 17].

Дослідження С. Кульчицького стосовно подій “возз'єднання” Західної України з УРСР відображає критичний погляд на цей процес. Його погляди узгоджується з поглядами зарубіжної та діаспорної історіографії, які акцентують на тоталітарних характеристиках радянської влади та негативних наслідках “приєднання” [49, с. 95]. Вказана автором теза, про те, що “возз'єднання” Західної України з УРСР призвело до приєднання до тоталітарної наддержави, відображає усвідомлення того, що влада СРСР у той період була владою з високим рівнем політичного репресивного контролю, державним терором та обмеженням громадянських свобод.

Головні напрямки політики радянської влади на приєднаних до УРСР у 1939 році західноукраїнських землях, аналізує Б. Ярош [92].

Цікавими є дослідження Я. Грицака, Я. Дашкевича, Л. Зашкільняка, В. Комара, О. Ленартович, С. Макарчука, В. Макарчука та багато інших істориків, правознавців, політологів, адже їхні праці свідчать про бажання дослідників збалансувати розуміння історії та підкреслити різні аспекти

трансформацій у регіоні. Це сприяє більш глибокому та об'єктивному розумінню минулого та його впливу на сьогодення [49, с. 27].

Монографія М. Литвина, О. Луцького і К. Науменка виявляє зацікавленість авторів в розкритті менш відомих сторінок історії та в аналізі впливу тоталітарного режиму на регіон [52, с.144].

В цьому підході відображено недооцінку об'єктивних соціально-економічних умов та традицій місцевого населення в процесі приєднання до СРСР. Відзначається, що влада радянського режиму не враховувала особливості цих земель та їхніх жителів, а намагалася імплементувати ідеологію “казарменого соціалізму”, що призвело до різних форм репресій, порушень прав людини та соціальних деформацій.

Початкове позитивне ставлення деяких окремих прошарків суспільства, включаючи певних представників інтелігенції, було пов'язане з очікуваннями політичної та культурної автономії, а також прагненням до утворення єдиної Української держави. Це вели до співпраці з новою владою та підтримки радянських реформ.

Проте, дуже скоро стали видимими реальні наслідки тоталітарного режиму і радянської політики в регіоні. Відбувалися репресії проти тих, хто відмовлявся відступати від власних позицій та виразно відстоював українську ідентичність. Суспільство стало стикатися з насильством, політичними переслідуваннями та обмеженням свободи.

Мета формування нової культури соціалістичної за змістом, пролетарської по духу, основні принципи культурного будівництва в новоутворених областях Західної України розкрито у статті Надії Островської “Радянізація сфери культури в західних областях України напередодні Другої світової війни” [63]. Авторка проаналізувала особливості радянізації сфери культури на прикладі так званих культурних перетворень, які були апробовані у СРСР та центральних областях УРСР, компартійною верхівкою насаджувалися в новоутвореній Тернопільській області.

Анатолій Горбань у статті “Радянізація західних та південно-західних областей України і суспільний опір радянській владі (1939–1941 рр.)” [30]. висвітлює процеси радянізації західних та південно-західних українських земель у 1939–1941 рр. і показує розгортання суспільного опору та збройної боротьби проти радянської влади з боку українського населення краю під керівництвом Організації Українських Націоналістів.

Питання приєднання західноукраїнських земель до складу СРСР на початковому етапі Другої світової війни крізь призму ідеологічної складової відображено у статті Шайкан В.О., “Ідеологічний аспект радянізації західноукраїнських земель 1939–1940 рр.” [89].

Цей же дослідник у статті “Більшовики і Західна Україна на початковому етапі Другої світової війни (вересень 1939 — червень 1941)” [90] аналізує зміст та засоби пропагандистської обробки населення західноукраїнських земель у 1939–1941 рр., роль органів НКВС у цьому процесі.

Цілком закономірно, що в органах влади місцеве населення фактично не було репрезентовано. Дослідник В. Гулай переконаний, що комплектування апарату управління кадрами зі східних областей та місцевими висуванцями, головними критеріями для яких були соціальне походження та лояльність до влади, стало ще одним свідченням зміни соціального складу інтелігенції за рахунок зниження її якісного рівня. Водночас така кадрова політика, на думку історика, виступала однією з важливих умов прискореної інтеграції регіону в радянську систему [34, с. 205–206].

У статті “Кадровий склад і діяльність органів НКВД–НКГБ під час “першої радянізації” Західної України крізь призму “Великого терору”” Андрія Жив'юка здійснено аналіз кадрового складу й діяльності органів НКВД–НКГБ у Західних областях України в 1939–1941 рр. [39]. На його основі робиться висновок про використання кадрів органів НКВД, причетних до масового терору в УРСР, та аналогічних методів їх діяльності під час

«західноукраїнської операції», що призвело до гострої конфронтації між комуністичною номенклатурою і західноукраїнським населенням напередодні й на початку німецько-радянської війни.

Цілком закономірно, що радянська влада, в дусі представницьких органів тоталітарної системи, заборонила діяльність усіх політичних партій, єдиною політичною силою стала комуністична партія. Дослідниця В. Надольська, відзначає той факт, що велася свідома боротьба проти всіх неугодних для радянського режиму громадських, культурних, освітніх організацій, незалежно від національної ознаки, адже уже в перші місяці були ліквідовані як українська “Просвіта”, так і польська “Мацеж школьна”, єврейська організація “Тарбут” [60, с. 61–63].

Політика радянської влади через силові структури – репресивну діяльність органів державної безпеки, що заклали подальші протиріччя і несприйняття місцевим населенням сталінського тоталітарного режиму висвітлена і у статті Р. Котовського “Діяльність органів НКВС у західноукраїнських областях у 1939-1941 рр.” [48].

Цікавим в науковому плані постає дисертаційне дослідження Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах тоталітарних режимів 1939–1953 рр. В.В. Старка [84]. Як зазначає автор, “... в умовах радянської тоталітарної системи кінця 1930-х років радянська повсякденного життя означала встановлення тотального контролю радянської управлінської системи над всіма сферами життя простих громадян. Прийшовши у села західноукраїнського регіону під демократичними гаслами рівності та братерства, радянська влада у доволі стислі строки встановила однопартійну диктатуру, а сформовані за посередництва “демократичних” виборів органи місцевого самоврядування виступали не виразниками інтересів широких селянських мас, а сліпими виконавцями волі вищого керівництва ВКП(б) та інструментом гострої класової боротьби” [84].

Зважаючи на прагнення населення західноукраїнських земель до досягнення державної самостійності, радянський режим вдавався до арештів, політичних репресій національно-свідомих громадян, депортацій.

Дослідження І. Андрухів, І. Біласа та В. Нікольського допомагають краще розуміти, як економічні, політичні та соціокультурні зміни вплинули на всі прошарки населення та як реакція на ці зміни вплинула на подальші події та розвиток регіону [18; 22; 62].

В. Сергійчук у своїх дослідженнях характеризує український самостійницький рух у Західній Україні, різні складові наслідків так званого “визвольного походу Червоної Армії” 17 вересня 1939 р. [81].

Варто виокремити також інші праці професора В. Сергійчука: “Правда про “Золотий” вересень 1939-го”, “Радянські партизани проти ОУН–УПА”, “Український здвиг: Прикарпаття 1939–1955” [77-80].

Радянська влада спрямовувала свою політику на здійснення радянських моделей економічного управління, які передбачали націоналізацію промисловості та колективізацію сільського господарства.

Проте, ці економічні перетворення також мали свої негативні наслідки. Дрібні власники та підприємці потерпали від втрати своєї власності та бізнесу. Колективізація відбувалася повільно, а селяни, зважаючи н на психологію власника, яка була глибоко вкорінена в її свідомість, не мали наміру вступати до колгоспів, навіть не зважаючи на так звану “допомогу держави”. Провалу колективізації сприяла антиколгоспна пропаганда ОУН та УГКЦ та поширення правдивої інформації про колективізацію, здійснену у Наддніпрянській Україні.

Освітня політика була частиною ширшої стратегії радянського режиму у регіоні. Впровадження нової системи освіти було також спрямоване на зміну культурного та ідеологічного контексту, що сприяло підкресленню панування радянської ідеології та залученню населення до підтримки нового політичного режиму.

Статистичні дані, представлені дослідником П. Брицьким, вказують на значний розвиток україномовної освіти та підготовки вчителів після приєднання Західної України до УРСР. Збільшення кількості шкіл з українською мовою навчання з 139 до 6900 за такий короткий проміжок часу (з 1939 до 1940 року) свідчить про значне зусилля радянської влади щодо розширення освітньої інфраструктури та доступу до освіти для населення Західної України [26].

Однак, як відзначає дослідниця І. Лучаківська, варто враховувати більш глибокий та комплексний погляд на політику радянської влади в сфері освіти та культури на західних землях України [54; 55].

Відзначена В. Ковалюком одноманітність у сфері культури після приєднання Західної України до СРСР, відображує складний процес культурної трансформації, який супроводжувався активною ідеологічною роботою радянської влади для уніфікації думок та переконань населення [43]. Одноманітність у сфері культури була однією з основних стратегій радянської влади для контролю над мисленням, ідеологією та віруваннями громадян.

Одним з ключових аспектів в історіографії досліджуваного періоду є вивчення впливу радянської влади на духовну сферу, зокрема на церкву і релігійні установи в Західній Україні, особливо на впливову Українську Греко-Католицьку Церкву (далі - УГКЦ).

Початково, радянська влада намагалася контролювати діяльність релігійних установ шляхом економічних заходів, включаючи встановлення податків на церковне майно та діяльність священнослужителів: спроба обмежити фінансові можливості церковних інституцій, зменшити їх вплив і підкорити державному контролю. Проте згодом, вона вдалася до більш жорстких заходів, включаючи арешти священнослужителів, конфіскацію церковного майна та земель, заборону Богослужінь і релігійної діяльності. Це було частиною загальної політики релігійних репресій, яка спрямовувалася на підрив віри та влади церковних інституцій.

Отже, в радянській історіографії розглядалися суспільні перетворення в Західній Україні як позитивні зрушення, зокрема, у контексті радянської системи влади, соціальної справедливості та соціального захисту. Після Другої світової війни і до кінця 80-х років у наукових працях акцентувалася так звана “визвольна” діяльність червоної армії та боротьба населення за своє соціальне і національне визволення. Радянська історіографія також підкреслювала “возз'єднання” українських земель в контексті приєднання західноукраїнських територій до УРСР. Слід зазначити, що ці ідеологеми мали на меті формувати позитивне ставлення до радянської влади та закріпити певний національний наратив у масовому свідомості. Історики діаспори, навпаки, вказували на примусовий характер насадження радянської влади на західноукраїнське населення через втручання Червоної армії, а також протиставляли події 1939 року Актові Злуки як більш демократичній основі об'єднання українських земель. Після здобуття незалежності України в науковців з'явилася можливість доступу до засекречених архівних документів, що змінило трактування подій. Міждисциплінарний підхід та використання різноманітних методологій стали складовою сучасних наукових досліджень, даючи змогу по-новому підійти до аналізу повоєнних перетворень у Західній Україні. Представники сучасної української історичної науки, як правило позитивно, оцінюючи соціальні і культурні перетворення на західноукраїнських землях після приєднання до УРСР, в той же час наголошують на недостатньо продуманих заходах, спрямованих на повну радянізацію західних областей, прискорених темпах економічного зростання і впровадженні радянської ідеології, чужої менталітету та свідомості населення західноукраїнських земель. Наголос робиться, закономірно й на жорсткій репресивній політиці, спрямованій на знищення національно та політично свідомих громадян, УГКЦ.

1.2. Характеристика джерельної бази.

Джерела дослідження відіграють першочергову роль при реконструкції історичних подій. Документи офіційного походження, такі, як закони, інструкції, звіти, постанови та інші, є цінними джерелами, що відображають офіційні рішення та державних органів влади.

Центральний державний архів громадських об'єднань України, зокрема, фонд 57 (“Колекція документів з історії Комуністичної партії України”) мають велике значення для дослідників, які цікавляться не лише історією Комуністичної партії України, а й процесами радянзації західноукраїнських земель. З цих джерел можна дізнатися багато про діяльність комуністичної організації, процеси її становлення та вплив на суспільство, організаційне оформлення тимчасових органів влади під безпосереднім впливом компартії, особливості соціально-економічної та культурно-освітньої сфери життя західноукраїнських земель, тощо [2].

Архівні матеріали дуже важливі для дослідження історичних подій та процесів, оскільки вони містять первісні джерела та інформацію, яка може не бути доступною в інших джерелах.

Центральний Державний історичний архів у м. Львові (далі - ЦДІАЛ), а також державні архіви Івано-Франківської (далі - ДАІФО), Львівської та Тернопільської областей, є важливими репозиторіями архівних документів, які відображають історію регіону. Зазвичай такі архіви зберігають широкий спектр документів, включаючи офіційні документи, листування, стенограми засідань, звіти, протоколи тощо. Ці матеріали є важливим джерелом для дослідження різних аспектів історії, політики, соціальних змін тощо.

За допомогою архівних матеріалів, які містяться в зазначених вище архівах, зокрема, фонд 859 Центрального державного історичного архіву, м. Львів, дають змогу провести детальне дослідження організаційної структури тимчасових органів управління в Західній Україні, а також вивчити еволюцію цих структур з часом. Дослідження стенограм Народних Зборів Західної

України дало змогу розкрити деталі процесу прийняття рішень, дебати, погляди політичних діячів тощо.

Важливим джерелом для розуміння соціально-економічного, духовного та емоційного стану сільського населення Західної України в період з 1939 до 1941 років (так званий період “за перших совітів”) містяться у фондах 201 та 358 ЦДАЛ. Вони містять листи та звіти парафіяльних священників та простих селян, які адресовані Митрополиту А. Шептицькому, духовному лідерові Української греко-католицької церкви. Ці матеріали є своєрідними документальними свідченнями, які зафіксують не лише фактичні події, але й особисті переживання та психологічний стан людей, які переживали складні політичні, економічні та соціальні зміни у той період. Люди ділилися з Владикою своїми болями, страхами, надіями та переживаннями. Ці свідчення можуть розкрити: соціально-економічні умови розвитку західноукраїнських земель зазначеного періоду (інформацію про умови життя сільського населення в той період, зокрема, стосовно земельної реформи, колективізації, проблем з доступом до ресурсів та продуктів, економічних труднощів тощо); духовний стан (церква в той період відігравала важливу роль у житті населення); емоційний стан (люди відкрито висловлювали свої страхи, смутки, надії та радощі); соціальний активізм (документи відображають спроби громадян мобілізувати себе та інших навколо справ, які їх турбують) . В описах фонду містяться метричні книги до яких долучені матеріали з історії парафії (організаційні, фінансові, картографічні тощо).

Історичні дані про різні аспекти соціально-економічного та суспільно-політичного життя на Прикарпатті під час встановлення радянської влади містяться в фондах: Ф. Р-11 Виконавчий комітет Станіславської міської Ради депутатів трудящих, м. Станіслав, з листопада 1962 року – Івано-Франківської, м. Івано-Франківськ; Ф. Р-295; Виконавчий комітет Станіславської обласної Ради депутатів трудящих, м. Станіслав Станіславської області [3].

Для додаткового дослідження та глибшого розуміння історії Західної України 1939-1941 рр., варто також звернутися до інших джерел, таких як збірники опублікованих документів, спогади учасників та свідків подій. Ці джерела можуть доповнити офіційні документи, надаючи більш широкий контекст та різні точки зору на історичні події.

Однак ці документи (якщо мова йде про радянський період) представляли офіційну точку зору влади на події та їхнє тлумачення. Вони містять інформацію про взаємодію між владою та громадянами, заходи з політичного та культурного впливу, а також аргументи на підтримку політики "радянзації" та інші процеси.

Збірники документів "Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917-1939", "Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі (1939 – 1949 рр.)" [4; 5] є історичним джерелом, які містять важливі документи та матеріали, пов'язані з процесом боротьби за об'єднання Західної України з УРСР. Збірники містять офіційні документи, листування та інші матеріали, які відображають різні аспекти боротьби та спроб об'єднання Західної України з УРСР. Беперечно, що вони відображають комуністичну ідеологію, мають свої обмеження, відбір документів, їхню інтерпретацію та ідеологічні упередження авторів. Аналогічний підхід в дусі марксистсько-ленінської ідеології притаманний і для інших збірників документів радянського періоду "Всенародне свято: матеріали і документи про святкування десятиріччя возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі" [6], "Збірник найважливіших законів, указів Президії Верховної Ради та постанов і розпоряджень уряду Союзу Радянських Соціалістичних Республік" [9]. Ці збірники містять документи, які встановлювали правовий каркас для проведення аграрних реформ, що мали на меті змінити організаційну структуру сільськогосподарського та промислового виробництва, сприяючи його колективізації та індустріалізації. Однак варто зауважити, що ці

реформи супроводжувалися суворими репресіями проти тих, хто чинив опір або намагався зберегти індивідуальне господарство.

Пропаганді радянської влади, її начебто повній підтримці з боку місцевого населення в процесах колективізації, індустріалізації реформування освіти, присвячені збірники: “Радянська Тернопільщина: 1939–1975: Документи і матеріали” [13]. “Радянське Прикарпаття: документи і матеріали” [14] та “Радянський Львів 1939–1955: документи й матеріали” [15].

Тому для отримання повноцінного уявлення про історичні події рекомендується використовувати різноманітні джерела та підходи.

В цьому контексті особливо важливо дослідити збірники, опубліковані на еміграції, адже вони подають об’єктивну картину процесу радянської на Західній Україні. Важливим джерелом для аналізу досліджуваного періоду виступає збірник за редакцією М. Рудницької “Західня Україна під большевиками” [8].

Ця праця відображає часи першої большевицької окупації Західної України, крізь призму переживань і досвід львів’ян. Тоді ж бо вперше Західна Україна опинилася в межах Радянського Союзу і вперше світ європейської цивілізації зустрівся з большевицьким світом, який до того часу був герметично ізольований від Європи визначеними Ризьким договором кордонами, “пам’ять про большевицьке панування була тоді між місцевим населенням ще дуже свіжа, незатерта новими враженнями” [8, с. 53, 54].

Як відзначала авторка збірника Мілена Рудницька “Читач не знайде в цій книжці систематичного опису першої большевицької окупації Західної України, зате знайде в ній інформації “з перших рук”.

Іншим цінним джерелом, що відображає опір населення Західної України політиці радянської влади став збірник “ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р” [12].

Настрої сільського населення Східної Галичини постійно моніторилися співробітниками органів НКВС, що знайшло відображення у документальній спадщині цього відомства. В умовах існування Радянського Союзу згадані документи були не доступними широкому колу дослідників та громадськості. Із здобуттям Україною незалежності частину документів із сховищ спеціальних служб опубліковано на сторінках відповідних тематичних збірників. Зокрема, реакцію простих громадян на ціни товарів широкого вжитку та харчів подано у збірнику документів “Радянські органи державної безпеки у 1939 – червні 1941 р.: документи ГДА СБ України” [16]. Відомості про життя західноукраїнського населення Прикарпаття в умовах радянського на німецького тоталітарних режимів, національно-визвольна боротьба українців широко відображено на сторінках другого тому тритомного збірника документів за ред. М. Кугутяка [17].

Отже, різноманітність джерел допомагає створити більш повне та об'єктивне уявлення про минуле, аналізуючи події з різних поглядів та використовуючи різноманітні джерела інформації. Архівні документи є надзвичайно цінними джерелами для реконструкції та аналізу різних аспектів як суспільно-політичного, та і соціально-економічного та культурного життя населення Західної України 1939-1941 рр. Архівні документи відображають рішення, декларації та інші офіційні заяви органів державної влади. Вони допомагають розкрити інтенції та пріоритети влади на проєкт радянської Західної України. Архівні матеріали та збірники документів містять статистичні дані, звіти та аналізи економічного розвитку, зайнятості, соціального забезпечення тощо. Вони допомагають розуміти соціально-економічні тенденції та їх вплив на розвиток суспільства, відображають культурні та освітні процеси, реакцію громадськості на культурні явища та зміни у системі освіти.

РОЗДІЛ 2. РАДЯНІЗАЦІЯ В ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ.

2.1. Історичні передумови встановлення радянської влади в Західній Україні.

Наприкінці 1930-х років СРСР, керований Сталіним, занурився у внутрішній хаос і залишився на узбіччі європейської зовнішньої політики. У той час нацистська Німеччина викликала водночас страх і захоплення у всій Європі. Порушивши положення Версальського договору, Гітлер ввів війська в демілітаризовану Рейнську область і відкрито почав нарощувати свою армію. У березні 1938 року він приєднав Австрію до Третього Рейху, а восени – за Мюнхенським диктатом – пограбував чеські Судети. Західні демократії зайняли нерішучу позицію. Франція та Велика Британія, знекровлені на полях Першої світової війни, боялися лише нового великого конфлікту.

Франція та Англія були переконані, що відвернули загрозу війни. “Я приношу вам мир”, - сказав британцям прем’єр-міністр Невілл Чемберлен, повертаючись із ганебної конференції в Мюнхені. “У них був вибір: війна або ганьба. Вони вибрали ганьбу, і війна у них все одно буде”, – прокоментував дії Франції та Великої Британії Вінстон Черчилль [95].

Німецький націонал-соціалізм і комунізм були ідеологічними протилежностями. Комуністична пропаганда була зосереджена на боротьбі з фашизмом і нацизмом, а одним із стовпів нацизму був похід проти більшовизму.

Попри те, вже в 1939 році радянський уряд вів подвійні переговори. Він подав свої пропозиції урядам у Парижі та Лондоні, з одного боку, і уряду у Берліні з іншого.

15 травня 1939 р. в Лондоні було прийнято рішення про необхідність пошуку союзу з СРСР. Але 20 травня 1939 року Молотов зажадав створити так звану базу політики для нормалізації взаємовідносин.

Ще 10 березня 1939 року під час урочистого відкриття XVIII з’їзду КП(б)У Сталін виголосив свою знамениту “каштанову промову”. У ній

радянський диктатор, представляючи принципи своєї дипломатії, заявив, що не допустить, щоб СРСР “втягували в конфлікти розпалювачі війни, які звикли, щоб інші за них витягували каштани з вогню” [93].

Сталін підкреслив, що може спілкуватися з будь-якою державою, незалежно від її політичного устрою. Це був чіткий сигнал, що шлях до нормалізації відносин між Москвою та Берліном відкритий, адже до того часу Сталін на кожному кроці таврував Гітлера, нацизм і фашизм.

Хоча у своїй промові Сталін нападав на “розпалювачів війни”, насправді саме він найбільше хотів спалаху європейського конфлікту. Маючи кількомільйонну армію, Сталін міг бути, на той момент, бажаним союзником. Західні демократії були готові змиритися з ним, бо боялися Гітлера.

Авторство ідеї розмежування “зони впливу ” теж належало СРСР, а не німцям. Є лише один випадок німецької ініціативи. Коли йдеться про дату поїздки Йоахіма фон Ріббентропа до Москви. Гітлер надіслав Сталіну короткий спеціальний лист.

Німецький історик Мартін Брозат зазначав, що в особі Сталіна Гітлер знайшов партнера для ведення тотальної війни до знемоги.

Для Радянського Союзу війна була необхідна тому, що за мирних умов більшовизм не в змозі завоювати країни Заходу, адже на думку Сталіна і його оточення “після того, як ми підпишемо пакт з Гітлером, Німеччина нарешті нападе на Польщу. Тоді вступ у війну Англії та Франції буде для них неминучим”, а першою вигодою від підписання пакту буде знищення Польщі.

В ніч з 23 на 24 серпня 1939 р відбулися вирішальні, остаточні демаркаційні переговори щодо визначення “сфери інтересів”. Комуністичний диктатор однозначно вимагав розширити сферу свого впливу на значну частину Східної Європи (Фінляндію, Польщу, країни Балтії, Румунію) [51].

Натомість диктатор Третього Рейху хотів за будь-яку ціну розірвати свою геополітичну ізоляцію. З одного боку, він міг спілкуватися із західними державами (прагнув змусити останні погодитися на “новий порядок” Східної

Європи, тобто її підпорядкування Німеччині, в обмін на поділ Старого континенту на сфери впливу та гарантії Франції і Великої Британії). Для Берліна був важливий мир на заході, оскільки німецький диктатор не хотів нічого іншого, як військового зіткнення між СРСР і Німеччиною. Париж і Лондон не довіряли Гітлеру. Вони також не бажали ділити Європу на сфери впливу, чого вимагав Гітлер.

З іншого боку, у такій ситуації Гітлер був готовий тактично домовитися зі Сталіним. Обидва диктатори були прагматиками. Вони переслідували, здавалося б, різні, але за своєю суттю схожі версії агресивного імперіалізму. Обидві країни претендували на роль світових держав і вимагали визнання цього факту від старих держав.

Сталінський Радянський Союз завжди був готовий вести переговори з Німеччиною, щоб відновити “лінію Рапалло” у відносинах Москва-Берлін, тому що він сприймав цю конфігурацію як надзвичайно вигідну для себе.

Польський посол в СРСР Юліуш Лукасевич ще в літку 1935 р. стверджував, що існує готовність Москви вступити в пакт з будь-якими партнерами і якщо б Гітлер простягнув руку СРСР, то німецько-радянський пакт неминуче був би готовий за короткий час.

Двадцять років, які минули від відбудови польської держави до 1939 р. переконали політичне керівництво у Кремлі, що Польська держава не дозволить Радянському Союзу добровільно нав'язати собі його систему, навіть, не зважаючи на нібито нормалізацію відносин між двома державами.

У комюніке Наркомату закордонних справ від 26 листопада 1938 р. констатувалось: “Здобувши незалежність (1918 р.) внаслідок Великої соціалістичної Жовтневої революції Польща протягом останніх 20 років своєї історії послідовно відкидала всі зусилля СРСР щодо встановлення добросусідських відносин між двома країнами. імперіалістична Польща, не полишаючи мрії про відбудову “великої Польщі” від моря до моря в межах 1772 р. , уникала будь-яких проектів співпраці з Радянським Союзом, не бажаючи зв'язувати собі руки в Східній Європі” [96]. Радянська готовність

вести прямі переговори з Німеччиною шляхом розподілу “зон інтересів” на території Центральної та Східної Європи була фактом. Про це знали в Берліні.

Дипломатичні документи свідчать, що ідея радянсько-німецького порозуміння проростала в дипломатичних установах Москви та Берліна вже з весни 1939 р. Але за межі сфери декларацій дипломатам вийшли лише в серпні.

12 серпня 1939 року в Зальцбурзі відбулася зустріч глави нацистського МЗС Йоахіма фон Ріббентропа та глави італійської дипломатії Галеаццо Чіано. Перший припустив, що переговори між Берліном і Москвою просунулися й можуть призвести до угоди будь-якого дня. Чіано не сприйняв слова Ріббентропа всерйоз [96]. Однак, вже 23 серпня 1939 року ввечері у Кремлі Радянський Союз (в особі В. Молотова - наркома закордонних справ СРСР) і Німеччина (в особі Й. Ріббентропа - міністра закордонних справ Німеччини) підписали договір про ненапад (див. Додатки А-Г).

Пакт Молотова-Ріббентропа, розрахований на 10 років, був підписаний.

Оскільки підписання відбувалося за участі В. Шуленбурга (німецького посла) та Й. Сталіна, то на фуршеті, який завершував офіційну частину, останній виголосив тост: “Я знаю, як німецький народ любить фюрера. Тому хочу випити за його здоров'я” [93].

Офіційно це був пакт про ненапад, але він також містив секретний протокол, положення якого мали вирішальне значення для майбутнього світу. Як наслідок, Естонія, Латвія та Фінляндія, а також румунська Бессарабія опинилися у сфері впливу СРСР – кордоном сфер інтересів Берліна та Москви був північний кордон Литви. Територія Польської держави була поділена між двома країнами по лінії річок Нарев, Вісла та Сян. Це, за визначенням Н. Дейвіса, означав смертний вирок Польщі [35, с. 769].

Шеф польської дипломатії Юзеф Бек не знав про секретний протокол до пакту.

За початковими припущеннями, 26 серпня 1939 року мав розпочатися напад Німеччини на Польщу. Всі накази були віддані, німецькі війська були зосереджені на висхідних позиціях. Однак, через звістку про підписання британсько-польського союзу Берлін завмер. В останній момент Гітлер зупинив і скасував заплановану акцію.

Проте вже о 4.45 ранку 1 вересня 1939 року німці розпочали – без оголошення війни – наступ на Польщу по всьому фронту. 3 вересня Франція і Англія оголосили війну Німеччині. Але на цьому вони зупинилися. Їхні війська не йшли в наступ.

Натомість о 3 годин 15 хвилин 17 вересня 1939 в Москві В.Гжибовському (польський посол) була вручена нота: “...польська держава та її уряд фактично перестали існувати”, а “залишена без керівництва Польща перетворилася на зручне поле для всіляких прикрих випадків і несподіванок, що можуть створити загрозу для СРСР” [37, с.70].

17 вересня 1939 року о 4 годині ранку радянська армія перетнула східний кордон II Речі Посполитої.

Радянські війська (понад 600 тис. осіб) були сформовані у два “фронти”. Український фронт очолював Семен Тимошенко.

Червоноармійцям зачитувалося про те, що трудящі Західної Білорусії, Західної України і Польщі, розпочали революційну та визвольну боротьбу проти польських поміщиків і капіталістів, власне тому Червона армія перейшла польський кордон (радянська влада мотивувала це нібито бажанням захисту населення Західної України і Західної Білорусі) [29].

Вже цього ж таки 17 вересня радянські війська захопили Рівне, Тернопіль, Чортків, 18 вересня - Дубно, Луцьк, Золочів, Коломию, 19 вересня - Володимир-Волинський, Рогатин, Станіславів (Івано-Франківськ) та вийшла на підступи до Львова (ввійшла 22 вересня (див.Додатки Д-Е)), 24 вересня - Дрогобич, Жовкву, 26 вересня – Яворів, Самбір [74].

28 вересня 1939 р. у Москві Й. Ріббентропом і В. Молотовим було підписано Договір про дружбу і кордон, результатом якого фактично стало зникнення Польщі як держави.

Західна Україна у складі Волині та Східної Галичини увійшла до складу УРСР.

Весь період, починаючи з вересня 1939 р. і до червня 1941 р., СРСР продовжував бути союзником Третього Рейху, забезпечуючи останній необхідною сировиною та інформацією.

В радянських газетах було опубліковано статті, що піднімали питання повстання галичан проти польської влади.

Подібні інспіровані статті стали частиною ширшої стратегії, спрямованої на створення легітимності для радянського вторгнення в Західну Україну. Це могло бути зроблено для того, щоб приховати агресивний характер цього вторгнення та впровадження панування радянської влади на цих теренах.

Митрополит Андрій Шептицький та інші українські лідери в регіоні намагалися виявити справжні мотиви радянського вторгнення та підкреслювати, що все це було не так званою підтримкою повстання галичан, а насправді - іншою формою агресії і окупації.

Ці події в історії доби Другої світової війни підкреслюють складність інформаційної війни та маніпулювання історичними фактами для досягнення політичних цілей.

Власне в політичних цілях з метою пропаганди 120 тис. листівок радянською авіацією було розкидано над територією Західної України.

Вцілому ж, за підрахунками сучасних дослідників, політвідділами Українського фронту, було розповсюджено 10 млн. листівок [66, с. 70].

Цей аспект історії вказує на активну роль радянської влади в організації та проведенні підривної пропагандистської та саботажно-диверсійної роботи на території Західної України під час бойових дій проти польської армії у вересні 1939 року. Це було складною та ретельно

підготовленою операцією, спрямованою на зміну влади на цих теренах та встановлення радянського режиму.

Радянська пропаганда досягала поставлених цілей, адже багато українців побачили у приході червоної армії можливість визволитися від польської окупації, яка тривала довгий час, і надія на покращення свого становища під новою владою. Маршал Г. Кулик у своїй телеграмі Сталіну 21 вересня 1939 р. повідомляв: “Переважає маса населення зустрічає Червону Армію з піднесенням, однак у великих містах, зокрема у Станіславі, інтелігенція і торгівці зустрічають стримано” [44, с. 37]

За допомогою мітингів, публічних заходів та виступів, радянські владні структури намагалися показати “переваги” радянської влади та пролетарського інтернаціоналізму. Така пропаганда сприяла формуванню позитивного образу радянської влади та переконанню, що її прихід означає визволення від польської влади.

Важливим аспектом було залучення комуністів до проведення пропаганди, особливо через відбір кадрів і надання їм завдань з підтримки нового режиму. Це було здійснено через відбір осіб з певними критеріями, такими як освіта та фізичний стан, і затвердження їх на різних рівнях партійної ієрархії [89].

Проте, важливо зауважити, що ці позитивні емоції та настрої окремих верств населення в перші дні приходу червоної армії були згодом перевершені реальністю радянської окупації та репресіями. У подальшому відношення населення до радянської влади кардинально змінювалося внаслідок політики режиму та його дій.

Отже, 23 серпня 1939 р. Німеччина та СРСР підписали пакт Молотова-Ріббентропа, невід’ємною частиною якого був таємний додатковий протокол, що визначав розподіл “сфер впливу” обох держав у Центрально-Східній Європі. Німеччина і СРСР, незважаючи на раніше укладені з Польщею договори про ненапад, планували поділ території Республіки Польща. Він мав відбутися “за дружньою згодою” по лінії річок Нарев, Вісла і Сян. До

СРСР мали відійти Фінляндія, Естонія, Латвія та румунська Бессарабія. Німці ж приєднали до своєї держави місто Данциг і Литву. Третій Рейх хотів добитися тимчасової угоди з СРСР, щоб ізолювати Польщу на міжнародній арені. Підписання радянською стороною пакту означало згоду Москви на агресію Німеччини проти Польщі з одночасною участю Червоної армії в поділі її території. Ця подія фактично означала планування четвертого поділу Польщі. 1 вересня 1939 р. Німеччина напала на Польщу. 17 вересня 1939 р. війська СРСР перейшли кордон з Польщею. Всі ці події мали на меті встановлення радянської тоталітарної системи на території Західної України. Символом німецько-радянської співпраці став спільний парад обох армій 22 вересня, організований з нагоди передачі Третім Рейхом міста радянській владі. Незабаром після цього деякі з положень, укладених у серпні, були змінені, залишивши Литву у сфері впливу СРСР, а територію німецької окупації в Польщі перемістили від лінії річки Вісли до річок Буг і Сян. Змова між Гітлером і Сталіним відкрила шлях для спільного нападу Німеччини та Радянського Союзу на Польщу. Пакт Молотова-Ріббентропа фактично означав союз для війни.

2.2. Радянська форма організації влади.

Політика радянської влади щодо встановлення своєї системи на нових територіях була цілеспрямованою і проводилась в дусі комуністичної ідеології. Перехід влади від польської адміністрації до радянської відбувався під безпосереднім керівництвом Л.Берії. Зокрема, вже 15 вересня 1939 р. (фактично ще за дві доби до перетину робітничо-селянською червоною армією польського кордону) він видав постанову № 720 “Про організацію роботи у звільнених районах західних областей України і Білорусії”, відповідно до якої І. Серову (нарком НКВС УРСР) наказувалося у складі Київського Особливого військового округу організувати 5 оперативно-чекістських груп, з їх поділом на підгрупи залежно від кількості

територіальних ділянок. Завдання організувати оперативно-чекістські групи для контролю найважливіших об'єктів та арештів представників урядової адміністрації та інших груп населення підкреслює важливість розширення впливу радянської влади та підкорення нових територій ідеології [16, с. 46–49.].

С. Тимошенко командувач Українського фронту вже 29 вересня у спеціальному зверненні під назвою “До трудового населення Західної України” вказав на першочергову потребу – потребу створення органів влади: у містах і повітах мали бути створені тимчасові управління, а в селах і волостях – селянських комітетів [53, с. 110–111.].

Було створено тимчасові обласні управління у Львові, Станіславі, Тернополі та Луцьку. Згодом передбачалося створення виконкомівобласних, районних і сільських рад депутатів трудящих, зрозуміло ж, що за радянським зразком (реально створені на Західній Україні лише у грудні 1940 р.). Для забезпечення функціонування владних органів було надіслано так званих 240 відповідальних працівників, 142 - ЦК ЛКСМУ [87].

Відповідно до договору “Про дружбу і кордони” (Ст.3) регламентувалося встановлення влади на території Західної України та поділу впливу між Німеччиною та СРСР.

Радянська влада прикривала свої дії “демократичними” процедурами. Рішенням Політбюро ЦК ВКП(б) від 1 жовтня 1939 р. передбачалося скликання Народних зборів у Львові [52, с. 123–124.]. Спочатку також планувалося скликати польське зібрання, але від нього відмовилися, оскільки Люблінщина та східна Мазовія, приписані СРСР за пактом Ріббентропа-Молотова, остаточно потрапили під нацистську окупацію.

Вибрча кампанія передбачала наявність 7200 агітаторів і голів комісій різного рівня підготовлених армійськими політорганам РСЧА, що свідчило про тотальний контроль над усім виборчим процесом з боку радянської влади [90, с. 147]]. Описаний підхід свідчить про спробу ізолювати та пригнічувати

політичні сили, які могли б бути опозиційними до радянської влади. Попри всі ці намагання мали місце протести та акції непокори населення, такі як псування портретів та символіки, вивішування українських прапорів, листівок тощо, що, в свою чергу, свідчило про невдоволення населення радянською владою. Розпочинається ідеологічне протистояння в регіоні.

Вибори мали б продемонструвати демократичний характер радянської влади, адже в теорії вони мали б відбуватися відповідно до демократичних принципів: на основі загального, рівного, прямого виборчого права при таємному голосуванні. Голосувати мали право всі особи (незалежно від національності, віросповідання, соціального й майнового стану), які досягли 18-річного віку. Один представник обирався від 5 тис. осіб [52, с. 124]. Кандидатів у депутати мали право висувати тимчасові управління, селянські комітети, робітничі гвардії, збори робітників підприємств. Термін висування і реєстрації кандидатів у депутати охоплював дуже короткий період: з 14 по 17 жовтня.

Вибори, яким передувала широка пропагандистська кампанія, відбулися 22 жовтня 1939 р. [58]. Вони проходили в атмосфері страху, використовувався терор. Вибори супроводжувалися масовими арештами осіб, яких радянська влада вважала небезпечними. Участь у виборах була обов'язковою. “Я був теж одною з тих безвольних маріонеток, і в неділю 22. жовтня пішов голосувати.- згадував старенький юрист, - ... після того, як я ввійшов до виборчого льокалю, я побачив за столом двох наших молодців, які донедавна вважали мене й мені подібних громадян за щонайменше “опортуністів” і “угодівців”, я зовсім перестав соромитись, і перед людьми, і перед собою...При урні сидів “совет” у військовій уніформі: політрук, чи енкаведист, – не знаю. ...З того, що я сказав про процедуру голосування, виходить, що большевики мали контролю, хто був у виборчому льокалі. ... Щодо мене, то від дня 22. жовтня 1939 р. я перестав дивуватися, що в ССРСР усі вибори проходять при майже 100-відсотковій фреквенції виборців і дають

завжди такий вислід, як компартія і уряд ССРСР собі його бажають...” [8, с. 55, 56].

Були створені спеціальні комісії, які проставляли штампи в посвідченнях виборців, засвідчуючи участь у голосуванні. Ті, хто не мав такого штампа, автоматично ставали ворогами СРСР. Спосіб проведення виборів був несумісним з основними принципами демократії, що було цілком закономірно в умовах радянського тоталітаризму. В результаті ті, хто мав підтримку Москви (і перш за все НКВС), потрапляли до представницьких органів влади.

За офіційними даними, явка на вибори склала 92,83% на Західній Україні та 96,7% на Західній Білорусі. Висунені владою кандидати щоразу набирали понад 90% голосів.

В той же час західноукраїнське суспільство демонструвало спротив (відмова від участі у виборах, голосування за непровладних кандидатів (наприклад, на соляному заводі в Болехові на Станіславщині)) [8].

“Обрані” таким чином депутати утворили Народні збори Західної України (див. Додаток Є). На перших засіданнях наприкінці жовтня 1939 р. власне ці депутати звернулися до Верховної Ради СРСР із проханням приєднатися до Радянського Союзу, що було негайно схвалено. З цього приводу Молотов виголосив знамениту промову, в якій сказав, що короткого удару німецьких військ і Червоної армії достатньо, щоб нічого не залишити від Польщі - всі повинні зрозуміти, що про відновлення старої Польщі не може бути й мови. Відтоді радянська влада завжди посилювалася на нібито суверенну волю мешканців цих земель, виражену в жовтневому бюлетені. Наслідком приєднання східної Польщі до СРСР стало нав’язування радянського громадянства всім її жителям.

26–28 жовтня 1939 р. депутати ухвалили рішення в якому “вимагали” включення відповідних територій до складу “сестринських республік” та виступали за возз’єднання Західної України з УРСР. Було ухвалено 4 декларації: “Про встановлення радянської влади в Західній Україні”; “Про

входження Західної України до складу СРСР і возз'єднання з УРСР”; “Про конфіскацію поміщицьких і монастирських земель”; “Про націоналізацію банків і великої промисловості” [25] .

Радянська система управління визначалася декларацією “Про встановлення радянської влади в Західній Україні” від 27 жовтня 1939 р. (затверджена, насамперед, Верховною Радою СРСР, а потім Верховною Радою УРСР), яку прийняли делегати Народних Зборів Західної України [68].

1-2 листопада Верховна Рада СРСР прийняла рішення про включення Західної України та Західної Білорусі до складу Радянського Союзу. Завершення цього процесу ознаменувалося голосуванням депутатів Верховної Ради СРСР, Верховними Радами Радянських Соціалістичних Республік Білорусі та України, яке відбулося 14-15 листопада 1939 р. Вся ця процедура мала набути юридичного вигляду, але фактично це була анексія окупованих територій, заборонена міжнародним правом. Відтепер “революційні зміни”, які почалися радянською агресією проти Польщі, відбувалися в рамках радянської держави.

17 січня 1940 р. прийнято указ “Про утворення Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської і Тернопільської областей у складі Української РСР”, затверджений Президією Верховної Ради УРСР [53, с. 161].

Наступним етапом інтеграції до Радянського Союзу стали вибори до парламентів обох республік і СРСР, які відбулися 24 березня 1940 р. Це була нова нагода для пропагандистської кампанії. В атмосфері полювання на “ворожі елементи” партійні осередки скрупульозно сортували кандидатів і членів виборчих комісій. Офіційні результати говорили про тріумф, участь та 99% і 98% голосів на користь кандидатів партії.

Тих самих результатів було досягнуто втретє за чотирнадцять місяців панування радянської системи на виборах до обласних, міських рад, що відбулися 15 грудня 1940 р. (обрано 6 обласних, 199 районних, 78 міських, 4

районні в м. Львові, як найбільшому адміністративному центрі регіону, та 5.022 сільських і селищних рад депутатів трудящих) [89].

З цього часу інтеграція приєднаних територій до радянських республік вважалася завершеною в адміністративно-правовому аспекті.

Цікавим був сам формат проведення виборів. Кожного разу вибори проходили у формі бенкету з оркестром і фуршетом на виборчих ділянках. Тих, хто не прийшов, працівники міліції чи НКВД відвозили туди силою, організовували також транспортування хворих.

Місцева адміністрація була дуже розвиненою, що дозволяло контролювати мешканців і входити до структур великої кількості членів місцевого населення, що походили, здебільшого, з низів суспільства.

Відповідно ще до рішення Політбюро КП(б)У від 1 жовтня 1939 р. переваги надавалися насамперед робітникам, потім селянам і “прогресивній” інтелігенція, яка співпрацювала з червоною армією у встановленні нового режиму. Стосовно колишніх членів КПЗУ то їхні заяви щодо співпраці ретельно розглядалися. Організація партійних структур була доручена близько 6 тисяч членів КПП(б) і комсомольців радянської України та Білорусі. Ще 12 тисяч прийшли на адміністративні та виробничі посади [58].

Стосовно ж ставлення до радянської влади місцевого населення, то отець Г.Костельник виділив три категорії осіб:

Перша група – це ті, хто вважали за краще залишитися на своєму рідному місці, адже це було національним обов'язком і допомогло б зберегти українську ідентичність. Вони вважали, що більшовики можуть змінитися після 20 років влади, адаптуватися до європейських стандартів і враховувати національні особливості.

Представники другої групи вирішили залишити територію Західної України, адже були переконані, що під більшовиками їм не буде спокійно і безпечно. Люди, які вже мали досвід контакту з більшовиками, вважали, що їхні ідеологічні позиції залишилися незмінними і що вони не зміняться ніколи.

Третя група об'єднувала людей, які вирішили спостерігати за розвитком подій та приймати рішення пізніше. Вони хотіли приглянутися до нового порядку та переконатися, як він впливає на життя та умови їхньої роботи.

Ці три групи відображали різноманітність думок та ставлень містян-українців щодо радянської влади та її впливу на суспільство. Ці різні позиції можна сприймати як реакцію на складну політичну та соціальну ситуацію, що склалася під час цього періоду.

Вже 2 листопада 1939 р. нарком внутрішніх справ Лаврентій Берія підписав наказ про організацію органів НКВС у Західній Білорусії, а 6 листопада аналогічний наказ стосувався Західної України. Всього було заплановано 2785 посад. Більшість з них були досвідченими чиновниками з СРСР. Це були ті, хто займав керівні посади; нижчі посади іноді надавалися місцевим громадянам, які вважалися гідними довіри. Апарат НКВС, особливо Управління по боротьбі з бандитизмом, керував боротьбою з опором радянській системі. Їхні дії були спрямовані на ліквідацію потенційних “ворогів народу” або осіб, які розглядалися як загрозу для радянської влади та ідеології. Вказівки щодо арештів та депортацій представників різних сфер суспільства (списки були заздалегідь підготовлені радянським консульством у Львові), а також наголошення на їхній державницькій діяльності як контрреволюційній та антирадянській, свідчать про стратегію встановлення радянської влади. Крім того, по всьому кордону з Угорщиною та Румунією розподілено прикордонну охорону, яка входила до військової структури НКВС. Їхня кількість невідома, але вона точно була значною. Вони, звичайно, мали патрулювати вздовж кордону, але також мали у своєму підпорядкуванні, на території в 30 км, мережу агентів, які мали інформувати їх про присутність незнайомих. Загальну цифру необхідно доповнити конвойними відділами НКВС, які займалися перевезенням арештантів і особливим відділом (контррозвідка) [8].

Окрему і не останню роль в організації радянської влади та забезпеченні лояльності до неї відігравали робітничо-селянська міліція (далі- РСМ), яка мала свій територіальний устрій та залізнична міліція. На відміну від НКВС, їхні чиновники були переважно місцевими. Знаючи обстановку на місці, вони особливо відзначилися в арештах “ворогів радянської влади” та в організації агентурної мережі. Було арештовано одного з найбільш авторитетних українських політичних діячів Костя Левицького [16, с. 220–221]. Вищі посади закріплювалися за так званими “східняками”.

Створення, відповідно до наказу Л. Берії “Про організацію органів НКВС Західної України” та “Про організацію територіальної і залізничної міліції Західної України та укомплектування її кадрами” (6 листопада 1939 р.), обласних управлінь та міськрайвідділів НКВС та РСМ було частиною процесу установаження радянської влади та забезпечення контролю над новими територіями.

Органи НКВС та РСМ використовувались для проведення репресивних заходів, забезпечення контролю над населенням та впровадження радянської ідеології. Їхні дії включали в себе арешти, виселення, політичні репресії та інші методи насильства та контролю [36, с. 318].

Факт існування великої кількості в'язниць свідчить про масштабні репресії, які проводилися радянською владою. Це було спрямовано на придушення будь-яких ознак опозиції та незалежності, а також на політичний контроль та залякування населення.

Серед арештованих були представники різних соціальних груп, політичних переконань та національностей. Це вказує на бажання радянської влади придушити будь-які прояви національної свідомості та зберегти централізований контроль над територією.

Лише у жовтні-грудні 1939 р. у Волинській, Дрогобицькій, Львівській, Ровенській, Станіславській та Тернопільській областях арештовано 9667 осіб. Упродовж 1940 р. – 41585 осіб, а за два перших місяці 1941 р. – 3052 особи.

Усього – 54304 особи (21449 поляків, 19982 українці, 12695 євреїв, 178 білорусів) [48].

Така ситуацію склалася під час радянської окупації Західної України в період з кінця вересня 1940 року до початку 1941 року.

Найбільш поширеною формою репресій сталінського тоталітарного режиму стали депортації, тобто раптове й масове переселення українських громадян у віддалені райони СРСР, частина яких була ув'язнена в радянській окупаційній зоні, а інші були вивезені в табори (ГУЛАГ) на півночі СРСР (республіка Комі, Воркута, Магаданський півострів).

Масового характеру набули сплановані та організовані радянською владою депортації. Ці депортації мали кілька цілей:

По-перше, це знищення можливої опозиції та створення умов для тотального контролю радянської влади.

По-друге, це створювало великі економічні, соціальні та культурні труднощі для депортованих осіб, сприяючи розкладу їхніх соціальних структур.

По-третє, депортації стосувались різних соціальних та національних груп, включаючи польських військових, цивільних та інших категорій населення. Це свідчить про широкомасштабність репресій та їхню неспроможність відділити інакші відповідності від невинних осіб.

По-четверте: протиправність та довільність. Відсутність судового процесу, слідства або можливості довести вину в той час, коли особи депортувались, підкреслює беззаконність цих дій. Вони були проведені без будь-якої правової підстави.

Депортаційна політика радянської влади у Західній Україні була проведена на підставі розпоряджень Комуністичної партії Білорусії і України та виконана спеціальними операційними групами НКВС та інших репресивних органів [27].

РНК СРСР і ЦК ВКП(б) ухвалили 2 березня 1940 р. постанови № 13/114 і 289–127 сс (“цілком таємно”) про виселення з районів Західної

України і Західної Білорусії членів сімей усіх поміщених у табори й в'язниці. Наступна депортація так званих “адміністративно-висланих” з території Західної України розпочалася уночі з 12 на 13 квітня 1940 р.. Серед них були українські, польські, єврейські родини, що належали до заможних верств населення.

Вже 14 травня 1941 р. секретарем ЦК і головою Раднаркому Й. Сталіним підписана спільна постанова РНК СРСР і ЦК ВКП(б) № 1299–526 сс “Про виселення ворожого елементу із республік Прибалтики, Західної України і Західної Білорусії, Молдавії” (передбачала так зване “очищення” прикордонних територій, які були приєднані до радянського союзу у 1939–1940 рр. А 22 травня 1941 р. Відбувалася депортація національно свідомих українців [22, с. 128–129].

Депортаціями займалися так звані "трійки", які очолювали начальники відповідних управлінь НКВС (І. Білоцерківський – Волинська, І. Зачепа - Дрогобицька, К. Краснов – Львівська, Р.Крутов – Ровенська, О.Михайлов – Станіславська, О. Вадіс - Тернопільська області).

Перед депортацією були попередньо складені списки осіб, які підлягали виселенню. Ці списки склалися заздалегідь на основі різних критеріїв, включаючи національність, соціальний статус, політичні переконання та інші фактори.

Кожній виселяній особі складалася персональна анкета, що, імовірно, містила відомості про національність, соціальний статус, місце проживання тощо. Це свідчить про деталізацію та систематичний підхід до процесу.

Депортації та масові репресії стали частиною спроби підриву будь-якого опору та невідповідності новій політичній системі. Протокол засідання бюро обкому КП(б)У підтверджує залучення партійних органів до планування та реалізації депортаційної акції.

Ці події є свідченням того, як тоталітарний режим домінував над індивідуальними свободами та правами громадян.

Вказана кількість депортованих осіб (168900) за короткий проміжок часу (лише упродовж лютого – червня 1940 р. із західних областей УРСР) є свідченням великого обсягу та масовості цієї акції [45, с. 209].

Ідеологічний контроль та репресії стали невід’ємною частиною життя.

20 грудня 1939 р. відповідно до партійної постанови зі складу обкомів, райкомів, начальників політвідділів радгоспів було відібрано 495 осіб (55 осіб з Київської, 102 – з Харківської, по 85 - з Дніпропетровської та Сталінської, 35 – з Запорізької, 39 – з Ворошиловградської, по 25 осіб із Одеської та Миколаївської та по 22 особи із Сумської та Чернігівської областей), які були направлені на керівні посади в Західну Україну. Ріень освіти їх був досить низьким, адже станом на 1939 р. повної середньої освіти не мали 41% секретарів обкомів, 71,4% міськкомів і 78% первинних організацій [89].

М. Мацько (член організаційно-інструкторського відділу ЦК КП(б)У) очолив обласне тимчасове управління у Львові, В. Бегма (колишній секретар Київського обкому КП(б)У по кадрах) - у Луцьку, М. Груленко (член ЦК КП(б)У) – у Станіславі, Л. Грищук (перший секретар Київського сільського райкому КП(б)У) - у Тернополі [53, с. 100].

На окупованій території радянською владою завзято розпалювалися етнічні конфлікти та використовувалися польсько-українські протистояння. Щоб примусити підкоритися, запобігти спробам можливого опору та отримати безумовну покору, окупант проводив політику повсюдного терору проти українців та поляків у Східній Галичині.

У цей час український націоналізм, що протистояв радянському режиму, став фактором опору та організованої боротьби.

За офіційними заявами, радянська влада протиставлялася “поміщикам” і “буржуазії”, але на практиці це призвело до розправи з будь-якою незалежною та свідомою особистістю, яка могла представляти загрозу для нової політичної системи. Це включало діячів політики, науки, культури, релігії та економічного сектору.

Використання брутальних методів та створення агентурно-інформаційної мережі були звичайними практиками для підтримки тоталітарного контролю.

Політика радянської організації негативно впливала на українське населення та спонукала його шукати способи боротьби. Єдиною справді потужною політичною та націоналістичною силою, яка виступала за незалежність України та розпочала збройну боротьбу проти радянської влади стала Організація Українських Націоналістів (далі - ОУН).

Агентурно-слідчим шляхом ще з березня 1940 р. радянською владою було викрито обласні, окружні й повітові центри ОУН на території Тернопільської, Дрогобицької, Рівненської та Волинської областей, протягом березня-квітня 1940 р. НКВС Львівської області заарештувало всіх провідних членів крайової екізекутиви ОУН (але вже 1 вересня відбулися збори нового складу крайової екізекутиви організації). За даними органів держбезпеки, на 1 вересня 1940 р. загальна чисельність членів оунівського підпілля, які вели “антирадянську діяльність” становила 5500 осіб [86, с. 11.].

У 1941 р., фактично перед початком німецько-радянської війни, маючи на меті залякати місцеве населення радянська влада вдалася до показових судових процесів проти членів ОУН. Так, у Львові було проведено «Процес 59-ти» (15–19 січня) у Дрогобичі - «Процес 62-х» (7–8 травня) та «Процес 39-ти» (12–13 травня) [31, с. 12].

Радянська тоталітарна політика сприяла зростанню чисельності членів ОУН (станом на червень 1941 р. до 20 тисяч (за деякими даними – до 50 тисяч осіб) [67, с. 528–583].

Попри масові арешти та переслідування, ОУН проголосила потребу створення “Української Самостійної Соборної Держави” шляхом повстання, початку проти польської а згодом – радянської адміністрацій. Це свідчить про активні спроби протистояти радянській владі та впровадити власну незалежну державність.

ОУН відіграла значну роль у підготовці та проведенні повстань. Всі ці події були частиною складного періоду історії України та Європи в цілому, коли різні національні групи стикалися з важкими викликами, пов'язаними зі зміною територіальних кордонів, політичною невизначеністю та військовими діями [73, с. 393].

Отже, вересневі події 1939 р., крах польської державності та радянська окупація створили нові умови, в яких жило населення Західної України. Процес радянзації був спрямований на забезпечення контролю та утвердження влади на підкорених територіях. Також важливо зауважити, що зосередження каральних органів в руках тих, хто прибував з інших республік, підкреслює віддаленість та недовіру до місцевого населення з боку радянської влади. Введення жорстоких методів та використання репресій проти населення, арешти довоєнних політичних і громадських діячів, заможних селян, духовенства, учасників національно-визвольного руху та членів їх сімей було засобом не лише контролю, але й спричинило масовий страх та недовіру до нової влади. Об'єднанню українців для боротьби за національну незалежність проти радянського тоталітарного режиму сприяла Організація Українських Націоналістів.

РОЗДІЛ 3. РАДЯНІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ ТА КУЛЬТУРИ.

3.1. Особливості економічного розвитку.

Основна частина населення Західної України пов'язувало радянську економічну політику з безперервним розкраданням власності громадян і економічних товариств. Рівень життя населення за радянської влади суттєво погіршився. Після двох років окупації Східна Галичина (східні регіони колишньої Речі Посполитої) виглядала як після навали варварських орд зі сходу, що було відображено в тисячах свідчень, поданих жителями краю як після відновлення державної незалежності України.

Зовсім інший образ економічної політики советів було відображено в пам'яті вірних громадян радянського суспільства навіть через кілька років після розпаду Радянського Союзу.

Сьогодні позитивно оцінюючи окремі тогочасні економічні зміни (розвиток промисловості та транспорту, ліквідація безробіття та модернізація промисловості) в порівнянні із розвитком східних теренів довоєнної Польщі, не варто забувати про конфіскації та експропріації а також репресії, які з причин економічних змін торкнулися заможніших українців.

У міжвоєнний період на теренах майбутньої радянської окупації (воєводства: Білостоцьке, Новогрудське, Вільнюське, Поліське, Волинське, Тернопільське, Станіславівське, східна частина Львівського воєводства і три повіти Варшавського воєводства) проживало велика кількість осіб [97].

Це була багатонаціональна територія (поляки, білоруси, іудеї, литовці, татари, вірмени, німці), однак на західноукраїнських землях, безперечно, більшість становили українці.

Дана територія мала свою специфіку економічного розвитку: ця територія була відсталою практично в усіх сферах економічного життя (слабко розвивалися промисловість, інфраструктура зв'язку та сільське господарство). Так, наприклад, на цих територіях урожайність пшениці з 1 га ріллі досягла 11 ц/га, тоді як середня продуктивність вирощування пшениці в Польщі становила 12,4 ц/га (у західних воєводствах 16,7 ц/га). Урожайність

вирощування жита становила 10,6 ц/га, в цілій Польщі 12,4 ц/га, а в західних воєводствах 14,7 ц/га [97].

Не вистачало й сільськогосподарської техніки. Щодо розвитку промисловості, то функціонували шахти та збагачувальні комбінати в Калуші та Стебнику [80], розвивалася харчова промисловість (цукрові заводи, лікєро-горілчані та плодоовочепереробні підприємства), а також кустарне господарство, пов'язане з дрібним виробництвом предметів повсякденного вжитку та сувенірів (наприклад, виробництво килимів на Покутті).

23 серпня 1939 року СРСР і Третій Рейх підписали договір про ненапад, який містив таємний протокол, який передбачав, серед іншого, поділ земель, що на той момент, належали Польщі [69]. Ретельно будуючи сценарій політичних подій на цих землях, Сталін і його сподвижники також розробили детальні інструкції з економічних і соціальних питань. Наявні документи дозволяють достатньо точно відтворити економічні наміри радянської влади.

Одним із перших кроків після окупації західноукраїнських земель мала стати перебудова соціально-економічного життя. На селі передбачалося створити селянські комітети для проведення конфіскації та експропріації великої власності і поділити землю між безземельними та дрібновласницькими селянами. Ці плани, спрямовані на “знищення пансько-буржуазної влади”, були явно політичними.

Передбачалося також вирівнювання обмінного курсу рубля і злото (перед війною за 1 злотий платили 3,3 крб.).

За наказом радянської влади всі магазини було відкрито, наявні в них товари реєстрували, а власникам наказували їх продати за довоєнними цінами. Однак, незабаром після цього червоноармійці почали масово скуповувати всі без винятку товари (станом на жовтень 1939 р. констатовано повне вичерпання товарів із магазинів і складів).

1 жовтня 1939 р. Політбюро ЦК КП(б)У прийняло важливу постанову про становище в Західній Білорусії та Західній Україні. Багато місця в цій постанові приділялося вирішенню економічних проблем.

У Львові перебував повноважений представник Держбанку СРСР, а його завданням було проведення інвентаризації банків, відновлення їх нормальної діяльності, в тому числі надання кредитів промисловим підприємствам і установам

Відтепер власники заощаджень могли знімати лише до 300 рублів на місяць, але тільки за згодою комісара банку. Це стосувалося і осіб, які мали вклади в ощадних касах, які мали бути запущені негайно.

Постанова зобов'язувала тимчасові адміністрації негайно провести націоналізацію компаній, власники яких або втекли за кордон, або “саботують їх роботу”.

Було розроблено план націоналізації великих підприємств. Така політика викликала невдоволення в суспільстві, масового характеру набули скарги громадян (тільки в першій половині січня 1940 р. до райвиконкомів міста Львова подано 274 заяви про незаконну націоналізацію і опис майна). Це змусило, як відзначав письменник П. Панч, на деякий час зупинити процес націоналізації [64].

Політбюро ЦК ВКП(б) також займалося питаннями функціонування торгівлі на територіях Західної Білорусі і Західної України. Перш за все, це зобов'язувало так звані тимчасові управи керувати всіма установами і крамницями, що займалися постачанням населення предметами першої необхідності або наданням послуг, а також встановлював офіційні ціни на дефіцитні товари: сіль, сірники, олія і тютюн. Згідно з цими нормативами 1 кг солі в Західній Україні вартував 30 копійок, 1 маленька коробка сірників - 3 копійки, 1 літр гасу - 65 копійок [97].

У перших числах жовтня радянська преса широко повідомляла про поставки дефіцитних товарів до Західної України. В той же час радянська держава також конфісковувала власність громадян, кооперативних установ,

релігійних товариств, асоціації. Реквізовано у сільській місцевості посіви, худобу та сільськогосподарське знаряддя, а в містах - машини та інше промислове обладнання, різні товари на складах фабрик (меблі, килими, паркет, плитка, двері, вікна, радіатори тощо), автомобілі, залізничні вагони та локомотиви, військова техніка та обладнання і навіть мідний лист з дахів.

Певна частина вивезеного армією та апаратом радянської адміністрації споживалася на місці, але більша частина йшла на Схід. Наприклад з цукрового заводу “Городенка” перевезли 1500 вагонів цукру, вивезено все обладнання цукрового заводу в Тернополі, миловарного заводу та цукрового заводу у Рівному та велика кількість машин із цементного заводу у Здолбунові.

Зміни в галузі промисловості відбувалися повільніше. Першим кроком було створення фабрично-заводських комітетів (іноді їх називають робітничими комітетами) на всіх великих підприємствах, які контролювали керівництво заводів, або безпосередньо керували компаніями.

Війна, брак сировини, досвідченого управлінського персоналу і можливості продавати товари призвели до закриття багатьох підприємств.

Найважливішим завданням було їх перезапустити. Політичні міркування (прагнення до стабілізації ситуації на завойованій території та проведення т. зв. виборів 22 жовтня 1939 р.), пропаганда (демонстрація місцевому населенню та світовій громадськості вищості “влади робітників і селян” над “буржуазією та земельною польською владою”) сприяти активізації економічного розвитку..

Промислове виробництво розглядалося як пріоритет. Дослідник Півоварчук В. відзначає той факт, що “завдяки цим перетворенням промисловість, як і інші галузі економічного життя (транспорт, зв’язок і т.п.), включалася до загальносоюзного господарського комплексу і тисячами виробничих та технологічних процесів прив’язувалася до радянської економіки” [65].

Перші тижні радянської влади великого успіху не принесли.

Деякі заводи запустили, але значна була ще закрита. У деяких галузях виробництво було налагоджено порівняно швидко завдяки міжнародним зобов'язанням СРСР.

Вже 28 вересня, тобто в день підписання радянсько-німецького Договору про дружбу і кордони, уряд УРСР оголосив готовність постачати сиру нафту до Німеччини, наприклад із Дрогобицького району.

Відносно швидко відновили роботу бурові свердловини, оскільки вони не дуже постраждали.

Ситуація на нафтопереробних заводах була значно важчою, оскільки їх сильно розбомбила німецька авіація.

У жовтні почалася переробка нафти. Другий за величиною НПЗ "Галичина" вже виробляв паливо, у листопаді 1939 р. [97]. Переробка нафти мала вийти на довоєнний рівень. Також розпочали роботу нафтовидобувні підприємства.

Радянська влада з пропагандистських міркувань намагалася зменшити безробіття шляхом найму значно більшої кількості робітників, ніж до війни, навіть, якщо він не був виправданий економічними міркуваннями.

У перші тижні на заводах по видобутку та переробці сирової нафти управління здійснювали робітничі комітети (до складу переважно входили довоєнні комуністи або люди, які симпатизували новій владі, переважно української та єврейської національності), призначені тимчасовими управами.

Подібні дії зроблено і в іншій, також стратегічно важливій галузі паливної промисловості - видобуток кам'яного вугілля. Вже 30 вересня 1939 р. Політбюро ЦК ВКП(б) розпорядилося направити в околиці Львова п'ять досвідчених інженерів для дослідження місцевих родовищ і організації видобутку кам'яного вугілля. 5 жовтня 1939 р. тодішній нарком паливної промисловості СРСР Лазар Каганович надіслав листа першому секретарю ЦК Комуністичної партії України (більшовиків) Хрущову і командуючому

Українським фронтом Тимошенку, в якому він повідомив про відправку цієї експедиції та наказав надати її учасникам якомога всебічну допомогу.

В інших, менш стратегічно важливих, галузях промисловості, особливо в легкій, налагодження виробництва відбувалося значно повільніше. Водночас на окупованих територіях йшла підготовка до націоналізації промислових підприємств. У вже згадуваній постанові Політбюро ЦК КП(б)У, від 1 жовтня 1939 р. наказувалося протягом 10 днів підготувати основу для націоналізації промисловості.

На селі представники радянської влади керувалися детальними інструкціями, складеними ще до початку радянської агресії проти Польщі. Першим етапом було створення на їх основі тимчасової адміністрації. У селах і на хуторах організовувалися селянські комітети. Їхню діяльність мали координувати комунальні селянські комітети, а політичний і предметний нагляд за ними покладался на Тимчасові правління та політуправління військових частин Червоної Армії, що дислокувалися на окупованій території. Новостворені тимчасові ради оголосили про конфіскацію земель і церковних маєтків у підвладних їм повітах, закликавши селянські комітети експропріювати попередніх власників і розділити землю і майно між сільською біднотою.

У наступні тижні прокотилася хвиля конфіскацій, експропріацій і грабунку. Частина конфіскованих земель і худоби в рамках земельної реформи була передана селянам. З вересня до листопада 1939 р. місцеві жителі отримали значну кількість орної землі, пасовищ, лук, тисячі голів худоби, свиней, коней і овець, сільськогосподарський інвентар і навіть інші будівлі після розкуркулених осадників і поміщиків [20, с.59]. Радянські дані, незважаючи на сумнівну достовірність, показують масштаби змін власності на селі, здійснених восени 1939 р. За радянськими даними конфісовано 2518 тис. га землі, що належала поміщикам, церквам і вищим чиновникам. До половини грудня 1939 р. 474 тис. осіб отримали найбільш бідні селянські господарства понад 1 млн. га ріллі, 14 707 га луків і пасовищ, 296 рибних

ставків, понад 45 тис коней, майже 2 тис волів, 75 тис корів і понад 20 тис свиней. Частина маєтків була захоплена для потреб червоної армії.

Площа землі, виділеної під цю реформу, за однією з версій, для прикладу Тернопільському воєводстві було розподілено 336 тис. осіб. га землі, за іншою – 200 тис. га [97].

Більшість сільського населення окупованої території, особливо представники бідних верств, позитивно сприйняли реформу сільського господарства. Деякі селяни не прийняли “панську” землю, бо пам'ятала з довоєнних часів, що за більшу кількість землі доведеться платити великі податки. Рішення, ухвалені на Народних зборах Західної України, прийняті постанови санкціонували зміни, які передбачалося здійснити на окупованих територіях з першого дня після радянської агресії. Зокрема, прийнято декларацію про конфіскацію великої земельної власності, націоналізацію землі і передачу її селянам. Нарешті була санкціонована націоналізація великої промисловості, залізниць і банків, що мало призвести до “ліквідації експлуатація людини людиною”.

Зміни в економіці відбувалися за радянським зразком. Вони використовувалися на цій території до кінця окупації, тобто до початку німецько-радянської війни (22 червня 1941 р.).

Першим етапом радянзації економіки була націоналізація, тобто захоплення державою більшості сфер господарського життя. Фактична націоналізація мала місце і для приватних підприємств.

Націоналізація економіки окупованих територій була не одноразовим актом, а процесом, який тривав у деяких сферах (промисловість, торгівля) принаймні кілька місяців, а іноді – як у випадку сільського господарства – навіть довше. Ще до виборів 22 жовтня радянська влада – згідно рішення від 1 жовтня – націоналізувала всі підприємства, залишені попередніми власниками.

Вже в листопаді 1939 р. були прийняті перші рішення щодо націоналізації промисловості.

3 грудня 1939 р. Політбюро ЦК ВКП(б) затвердило декрет “Про націоналізацію промислових підприємств і установ на території Західної України”, який приймалися Президією Верховної Ради СРСР. Прийняті документи були затверджені потім Верховною Радою Білоруської та Української республік [19, с.123]. Передбачалася націоналізація навіть дрібної промисловості. Націоналізовано всі школи, лікарні, аптеки, кінотеатри, музеї, стадіони, бібліотеки, а також великі комерційні заклади, наприклад ресторани, їдальні, магазини, склади. Загалом було націоналізовано 2219 об'єктів цього типу в Західній Україні.

Одночасно відбувалася ліквідація приватного промислу. Ремісники та дрібні виробники об'єднуються в кооперативи (артілі).

Націоналізація торгівлі відбувалася двома шляхами. З одного боку, вже в листопаді 1939 р. націоналізувалась державна торгова мережа за зразком існуючої в СРСР, а з іншого боку систематично знищувалась приватна торгівля. Методи боротьби з власниками крамниць і складів були аналогічні тим, що використовувалися проти “непокірних” ремісників: введено високі податки, введено обмеження щодо можливості постачання товарів (наприкінці 1939 р. більшість крамниць були цього уже позбавлені), офіційні ціни були фіксовані, набагато нижчі за ціни чорного ринку і, нарешті, були застосовані суворі репресії за спекуляцію, приховування товарів, підвищення цін і подібні злочини [20, с.69].

Швидко зменшувалася кількість приватних крамниць, розвивалися заклади державної і кооперативної торгівлі. Останні також були реорганізовані за радянським зразком. Вони повністю втратили свою автономію, ставши по суті, державними комерційними установами. Націоналізація торгівлі відбувалася поетапно.

Державна торгівля була створена лише в листопаді 1939 р. і поступово розвивалася до літа 1944 р.

Радянська влада дуже прагнула взяти під контроль банки та інші кредитні установи.

Партійне керівництво розпорядилося до 10 грудня 1939 р. створити регіональні відділення Держбанку СРСР (Держбанк), а повітових і міських до 20 грудня. Ці дати виявилися нереальними, так що формування банківської мережі затягнулося на той час до весни 1940 року. З СРСР були направлені керівники банків і проведено навчання робітників серед місцевого населення.

Щоб краще зрозуміти напрями економічної політики радянської влади на окупованих територіях слід розглянути панівні політичні тенденції економіки Радянської держави в 1937–1941 рр. [40, с.141]. На той час найбільший акцент було зроблено на економічній інтеграції радянських республік, спеціалізації окремих регіонів у конкретних сферах господарства. Кожній республіці було наказано розробити конкретні видів виробництва і галузей промисловості, а співробітництво між республіками координував всевладний центр на чолі зі Сталіним. Головне завдання економічної політики в Західній Україні передбачало накопичення активів, які потім можна було б використати для розширення різних галузей економіки, особливо важкої промисловості. Більш детальні завдання економічної політики містилися в плані народного господарства Західної Білорусії і Західної України на 1940 р. Тут було поставлено амбітну мету - перевиконання плану та рівня промислового виробництва II Речі Посполитої в 1938 р. Одним із шляхів реалізації цього наміру була раціоналізація методів ведення сільського господарства та промисловості.

Було наказано зосередити виробництво в окремих галузях. На додаток до пріоритетного розширення важкої індустрії, з'явилися плани розвитку середньої промисловості і малих підприємств.

Найважливішою метою було розвиток паливно-енергетичної бази з використанням місцевих покладів бурого вугілля і торфу,

На Західній Україні на інвестиції в легку промисловість було виділено майже 9 млн. крб.

Згідно з радянською офіційною позицією, більшість планів було реалізовано з надлишком, зберігався динамічний розвиток промисловості, зв'язку та сільського господарства.

Радянською пресою протягом 1939–1941 рр. постійно повідомляла читачів про швидкі терміни виконання виробничих планів, будівництво нових заводів або успіхи стаханівського руху [20, с.98].

Існуючі промислові підприємства в залежності від типу були розділені на три групи значення. Найважливіші та найбільші заводи були передані у відання загальносоюзних комісаріатів (міністерств), другу групу становили підприємства, передані владі Української республіки, а третя включала заводи невеликого народногосподарського значення.

Заводи, що належали до тієї ж галузі або кооперувалися між собою, організовувалися в так звані трести (об'єднання), а в їх складі створювалися комбінати, до складу яких входили підприємства-учасники цілого або часткового виробничого циклу даного продукту (наприклад, фармацевтичний завод).

У Західній Україні до першої групи включено підприємства гірничодобувної промисловості, тобто шахти сирової нафти, природного газу, кам'яного вугілля та калійних солей, а також переробні заводи для перерахованих корисних копалин (наприклад, нафтопереробні заводи, заводи солі) [40, с.141]. Їхньою роботою керували об'єднання: “Укрнафтовидобуток” з центром у Бориславі, “Укрнафтопереробка” та “Укргаз”.

Радянська влада спрямовувала розвиток промисловості шляхом запровадження централізованого планування та ретельного контролю за виконанням виробничих планів.

Економічне планування мало безсумнівні переваги – воно використовувало раціонально місцеву сировинну базу, особливо паливо, залізничний і автомобільний транспорт. Радянська влада приділяла велику увагу розвитку гірничодобувної та переробної промисловості. Частина нових

заводів і шахт будувалися з нуля, інші - закриті в довоєнний період, відкриті або розширені.

Наприклад, у першій половині 1940 р. на Львівщині діяло 11 заводів легкої промисловості, у тому числі 4 створені після 17 вересня 1939 р. Одним із способів створення нових заводів була ліквідація невеликих майстерень та фабрик, а потім, з невеликими інвестиційними витратами, вони об'єднувалися у більші виробничі підприємства. Концентрація виробництва, задумана таким чином, сприяла швидкому розвитку промисловості та раціоналізації виробничих витрат та збільшенню інвестиційних можливостей.

Розпочато видобуток торфу у Львівській області, майже з нуля будувалася шахта бурого вугілля поблизу Золочева (Львівська область). Побудовано другу лінію газопроводів Дашава-Дрогобич і Дашава-Львів, що дозволило використання газу як палива для опалення та виробництва.

Тому можна припустити, що в 1939–1941 роках відбувся помітний розвиток промисловості на окупованій території, незважаючи на їх відносну відсталість. Однак цей розвиток був обтяжений негативними явищами, характерними для централізованої системи управління економікою.

Найважливішою рисою було домінування екстенсивних методів збільшення промислового виробництва, не за рахунок зростання продуктивності праці та ефективності господарювання, а шляхом побудови нових заводів, подовжуючи робочий час вже існуючих підприємств (робота у дві зміни), або збільшення зайнятості [40, с.141].

Наприклад, за радянськими даними до війни в нафтовій промисловості працювало 6850 робітників, а в січні–лютому 1940 р. - 12 тисяч. Зросли видобуток і переробка нафти не більше ніж на 10 відсотків, порівняно з довоєнним періодом.

За даними польської сторони, в 1940 році в Дрогобицько-Бориславському басейні було видобуто близько 342,3 тис. тонн сирової нафти і близько 500 млн. куб. природний газ.

До війни на Львівщині в легкій промисловості працювало 600 чоловік, а в середині 1940 р. - уже 200060 [40]. Збільшенню зайнятості сприяло не тільки збільшення виробництва, мали також політичне та пропагандистське значення.

Радянська влада вважала ліквідацію безробіття важливим доказом турботи радянської держави про трудящих і доказ державної переваги централізованої планової економіки.

Суттєвим недоліком радянської економіки були: низька продуктивність праці, матеріаломісткість виробництва і, як наслідок, надмірно високі витрати на виробництво, що зробило промислове виробництво збитковим.

Після окупації польських земель широко застосовувався принцип просування працівників на керівні посади незалежно від того, що вони не готові виконувати ці функції. В результаті цієї політики новий склад не зміг керувати довіреними заводами.

Іншим шляхом підвищення ефективності господарства було змагання (так званий стаханівський рух), який з січня 1940 р. пропагувався СРСР. У багатьох випадках конкуренція існували лише на папері і не мали значного впливу на продуктивність заводів.

Стосовно функціонування сільського господарства в 1940–1941 рр., то відбулася докорінна зміна політики радянської влади щодо села.

З січня 1940 р. почалася колективізація сільського господарства, яка полягала в поступовій ліквідації одноосібних господарств і створенні державних колгоспів та радгоспів. Їх характерною рисою було повне підпорядкування державі.

Колективізація була процесом, який відбувався на кількох рівнях і в кілька етапів. Першим кроком було створення МТС (машинно-тракторних станцій, завданням яких було технічне забезпечення колгоспів і, що не менш важливо, політичний контроль над селом [20, с.60]. На територіях, включених до Радянської України передбачалося створення 174 МТС.

Рада Народних Комісарів УРСР 19 лютого 1940 р. і Політбюро ЦК ВКП(б) ухвалили створити 31 радгосп в західних районах УРСР. Радгоспи мали використовувати великі земельні маєтки, До 22 червня 1941 р. було створено не менше 38 радгоспів.

Водночас розпочалася акція створення сільськогосподарських кооперативів так званих колгоспів.

Перші колгоспи створювалися переважно в зимові місяці з ініціативи сільської бідноти, тобто робітників з колишніх маєтків землевласників і дрібних власників. Усі вони не мали можливості вести індивідуальне господарство через відсутність будівель, худоби чи сільськогосподарських знарядь.

За радянськими даними, в квітні 1940 р. в Західній Україні налічувалося вже 180 колгоспів. Колгоспи отримували значну матеріальну і фінансову підтримку держави.

З квітня 1940 р. господарства були зобов'язані забезпечувати сільськогосподарською продукцією, наприклад зерном, картоплею, м'ясом, молоком. Ступінь навантаження обов'язковими поставками залежав від площі господарства, В найкращому становищі були колгоспи, які отримали найнижчий розмір обов'язкових поставок. Водночас влада звільнила колгоспи від обов'язкових поставок молока в 1940 р.

Податкова політика була одним із засобів знищення заможних селян. Керуючись прагматичними міркуваннями (досвід колективізації в СРСР) та ідеологічними, радянська влада визнавала ліквідацію заможних господарств необхідною умовою запровадження колективізації [65].

Цій меті служили обмежувальні правила оподаткування та репресії. Ще один крок радянської влади, спрямований проти заможних селян встановлював норми землекористування в західних областях УСРР (24 березня 1941 р.). Площа господарства мала бути від 5 до 15 га (залежно від місцезнаходження). Таким чином, було вирішено забрати надлишки землі господарств, площа яких перевищувала нормативи, встановлені законом.

Реалізація цього положення набула форми політичної кампанії, яка також мала на меті загострити класову боротьбу на селі й посилити ідейно-політичне усвідомлення сільського активу та селян. Все це мало сприяти ліквідації приватної власності.

Незважаючи на значні фінансові витрати та організаційні зусилля, спрямовані на організацію та розширення колгоспів, їх функціонування було далеким від очікувань можновладців. Економіка там зазвичай була на вкрай низькому рівні. У повсякденній роботі колгоспів і радгоспів марнотратство були звичайним явищем, поширене розкрадання, некомпетентність керівництва [40].

Багато селян агітували проти вступу в колгоспи, здавання державі зерна та іншої сільськогосподарської продукції. Це вплинуло на те, що все більше селян негативно ставилися до аграрної політики радянської влади. Крім того, багато колгоспників через кілька тижнів перебування в колгоспах покидали їх (іноді масово).

З перших місяців 1940 року масовий забій великої рогатої худоби та свиней набув широкого характеру, бо існувало, цілком виправдане, переконання, що радянська влада з часом забере у селян більшу частину худоби та свиней. Існували також побоювання депортації в глиб СРСР.

Та, незважаючи на опір, кількість колгоспів поступово збільшувалася. У червні 1941 р. у Західній Україні було вже 2589 колгоспів [40]. Лише напад Німеччини на Радянський Союз зупинив на кілька років процес колективізації сільського господарства. Майже одразу після втечі радянської влади усі раніше організовані колгоспи стихійно розпалися, а селяни поверталися до індивідуального господарства.

Тим часом продовольча ситуація на окупованих територіях погіршувалася з кожним місяцем. Більшість приватних магазинів ліквідовано, а ті, що ще діяли, не мали товарів. Створено плани доставки, виходячи з норм споживання на душу населення, помножених на кількість жителів, які проживають у даному районі чи області. На початку 1940 р.

плани складалися поквартально. У першому кварталі 1940 р. ситуація з провіантом на окупованих територіях стала майже катастрофічною.

Отже, насильницьке захоплення СРСР території Західної України означало не тільки окупацію в класичному розумінні цього слова, а й радикальну зміну соціально-економічного ладу за радянським зразком. Специфікою радянської окупації було також прагнення ліквідувати всі елементи капіталістичної системи. У радянського керівництва було чітке бачення системи соціально-економічний лад, який мав бути запроваджений на окупованих територіях. У 1939–1941 рр. радянська держава зробила значні інвестиції в польські території, включені до СРСР, наприклад, у сільському господарстві (машини, добрива), промисловість (будівництво і розширення заводів), зв'язок (нові залізничні шляхи і дороги) і цивільне та військове будівництво. Попри те, збільшення виробництва було в основному досягнуто екстенсивними методами, шляхом збільшення кількості фабрик, подовження часу роботи та збільшення кількості осіб, зайнятих у виробництві. Велика інвестиційна програма вимагала великих фінансових витрат. У радянській дійсності держава була єдиним власником, роботодавцем. Нижчі (республіканські, обласні та районні) ланки влади лише виконували накази центральних органів, використовуючи методи адміністрування в управлінні господарським життям. Цю систему можна назвати командно-адміністративною з бюрократичною машиною управління. У цих умовах жодна сфера економіки (сільське господарство, промисловість, торгівля і транспорт) не функціонували ефективно: марнотратство, безгосподарність, погане управління, відсутність відповідальності за роботу та крадіжки були широко поширеними. Була зруйнована довоєнна структура, заснована на різних формах власності. Система постачання зі сходу давала збій, але вона була необхідна для стабільного функціонування приєднаних у 1939 р. територій. Ситуація загострювалася величезною інфляцією, спостерігалось падіння купівельної спроможності громадян, що призводило до падіння реальної заробітної плати та зубожіння населення.

3.2. Політика в культурно-освітній сфері .

У вересні 1939 року Західна Україна була анексована Радянським Союзом. Під радянською окупацією розпочалася так звана культурна революція - нова хвиля українізації, проте з іншим акцентом і метою.

Культурна революція - це поняття, що відображало прагнення радянської влади до змін в масовій свідомості та культурі населення в рамках ідеології комунізму. Комунисти вважали, що разом із політичними, економічними і суспільними змінами, культурна революція вимагає великого піднесення культурного рівня трудящих, зміни їх свідомості на засадах пролетарської ідеології та перетворення їх у творців соціалістичної культури.

Було проведено за зразком наддніпрянської України так звану українізацію в Західній Україні. Українізація представляла процес спрямований на підтримку та підвищення ролі української мови, культури та ідентичності відповідно до політичних та ідеологічних поглядів [89].

В той же час так звана українізація на західноукраїнських землях мала свої особливості через історичний контекст і політичні обставини того періоду. Основні аспекти українізації включали:

Політичний контекст – радянська українізація мала на меті подолати польську асиміляційну політику.

Радянська влада прагнула впровадити радянську ідеологію, пропагувати комунізм [59, с. 151]. Основна мета полягала в формуванні “нової людини” - радянського громадянина (хоча варто наголосити, що подив і розчарування західноукраїнського населення викликав уже сам зовнішній вигляд червоноармійців).

Процес українізації супроводжувався змінами в політичних та соціальних структурах, оскільки радянська влада мала свої цілі і погляди на організацію суспільства.

В дусі українізації радянською владою було проведено перейменування вулиць, відкриття україномовних освітніх закладів, підтримку української

літератури, театрів та інших мистецьких заходів. У щоденнику Петра Панча, (очолював оргкомітет Спілки радянських письменників Львова), містилися пропозиції щодо перейменування вулиць у Львові: «Обов'язково: Шевченка, Франка, Лесі Українки, Котляревського, Федьковича, Мартовича, Коцюбинського, Стефаника, Сковороди, Черемшини, Грабовського, Гоголя, Горького, Пушкіна, ...» [10, с. 74].

Зокрема, перейменування вулиць на імена видатних українців (письменників і гетьманів) було одним із способів показати нібито підтримку української ідентичності та відмову від колишніх польських назв.

Музичні та театральні виступи таких відомих колективів, як капела ім. М. Леонтовича, бригади акторів київських театрів та Державний ансамбль пісні й танцю, були частиною пропагандистських заходів, що мали на меті підсилити позитивний образ радянської влади та демонструвати її культурну активність.

Культура сфера Західної України зазнала суттєвих перетворена під впливом радянської культурної політики, і це відображалось в різних сферах життя та діяльності людей.

Радянська влада вклала значні зусилля в розвиток освіти в регіоні. Відбувалася реформа освітньої системи, були створені нові школи, університети та інші навчальні заклади. І якщо наприкінці 1939 р. близько 80% студентів були поляками за національністю, то вже в львівському університеті та політехнічному інституті в 1940/1941 на першому курсі українці становили половину [59, с. 151].

На честь Івана Франка було перейменовано Львівський університет, а навчання в ньому переходило на українську мову. Таке ж явище спостерігалось і в школах: лише за кілька місяців кількість україномовних шкіл збільшилась з 371 до 553 [89].

Філію Академії наук УРСР було відкрито у Львові. В Інституті історії України працювали І. Крип'якевич, О. Терлецький, І. Карпинець, О. Пріцак.

Окрім того було відкрито відділення археології, літератури, лінгвістики, фольклору та економіки Академії наук СРСР.

Відомими українськими письменниками того часу були Петро Карманський, Михайло Рудницький, Микола Голубець, Юрій Шкрумеляк [89].

Радянська влада добре усвідомлювала ту роль, яку українська інтелігенція займала у суспільстві, а тому й поставила собі за мету залучити її на свій бік (черз високі гонорари, створення творчих спілок, а відповідно, й зміну соціального статусу). Натомість представники радянської влади закривали польські “доми людові”, українські читальні “Просвіти” та інші культурні національні установи.

Між керівними кадрами, які відряджали зі Східної України і місцевим населенням була справжня прірва в культурному розвитку. Так, прибулі не вміли їздити на велосипедах, їли зубну пасту, користувалися унітазами як умивальниками, носили по кілька годинників, а нічні сорочки носили як вечірні сукні [83, с. 148].

Під час радянської окупації українська культура і освіта підлягали контролю влади. Зокрема, була створена нова мережа освітніх закладів, в яких пропагувалася радянська ідеологія та комуністичні цінності.

Під впливом радянської влади ідеологічна орієнтація змінилася в бік сприйняття “великоросійської” ідеології. Багато письменників та художників працювали в рамках соціалістичного реалізму, що відповідало літературним і художнім нормам того часу.

Український патріотизм та національна самосвідомість були замінені пропагандою “братерства народів СРСР”.

За радянської влади активно пропагувалася комуністична символіка та культ лідерів, зокрема Йосипа Сталіна.

В навчальних програмах були включені курси “основ марксизму-ленінізму”, і часто викладання цих курсів відбувалося на російській мові. Це

свідчило про активне впровадження радянської ідеології та культурного впливу у навчальний процес.

Що стосується релігії, то під час радянської доби, влада ставила за мету просування атеїзму та відокремлення церкви від суспільства. Велика частина релігійних інституцій була знищена, що викликало різні форми опору та протесту серед місцевого населення [89].

Протягом так званого першого радянського періоду (1939-1941 рр.) на зазідноукраїнських землях відбувалася активна кампанія проти релігії та церкви, яка включала такі заходи, як:

заборона релігійних практик - уряд СРСР обмежував можливість проведення релігійних служб та ввів обмеження на релігійну діяльність; священників та інших осіб, пов'язаних з церковною ієрархією, піддавали репресіям, арештам, тортурам та іншим формам насильства;

впроваджувалася конфіскація майна та церковних земель;

антирелігійна пропаганда - держава активно пропагувала атеїзм та матеріалізм через засоби масової інформації та освіти;

знищення релігійної освіти - шкільні програми були спрямовані на вилучення релігії із навчальних планів, натомість, створювалися антирелігійні гуртки та читалися лекції на атеїстичну тематику, а вчителі та викладачі були зобов'язані надавати антирелігійного змісту своїм урокам;

політика економічної дискримінації - церковні установи та особи були піддані надмірним податкам та іншим фінансовим обтяженням;

антирелігійні кампанії - час від часу проводилися акції проти релігійних свят, обрядів та традицій, релігійні об'єкти були об'єктом сатири, знущань та дискредитації;

атеїстична література - за підтримки радянської влади великі партії атеїстичної літератури (книги, брошури та інші матеріали, які сприяли поширенню атеїстичних поглядів серед населення) завозилися в регіон;

заборонено діяльність духовних семінарій, церковні часописи закривалися [57, с. 107–108].

Сталінська влада дійсно спрямовувала зусилля на заборону та обмеження релігійної практики. Держава намагалася зменшити вплив релігійних інституцій на свідомість людей та замінити релігійної практики і віри на атеїстичні ідеали комунізму.

Священики не мали права відвідувати хворих у лікарнях для уділення Святих Тайн, а у їхніх паспортах представники радянської влади робили спеціальні позначки [57, с. 103].

Впродовж 1939-1941 рр. тільки в Галичині було заарештовано 79 священиків, декого із них розстріляли вже червні 1941 р. Владика Андрей Шептицький, після відступу червоної армії, стверджував, що лише в його єпархії 12 священиків було вбито чи померли у в'язницях, 33 священиків депортували у Сибір, а на Перемишльщині загинуло близько 20 осіб духовного сану [11, с.100-101; 46, с. 149].

Уже в 1940–1941 рр. радянська влада, спільно із НКВС розробили план по ліквідації УГКЦ, який 11 січня 1941 р. був затверджений Л. Берією. Відповідно до цього плану передбачалося створення “незалежної уніатської” структури з поступовим її прилученням до російської православної церкви, члени якої співпрацювали з радянською владою, а значна частина їх, попри священичий сан, були агентами КДБ.

Однак, більшість громадян (3,5 млн греко-католиків, 2 млн римо-католиків, 1,5 млн православних, 800 тис. іудеїв) були віддані своїм релігійним переконанням, а церква продовжувала відігравати значну роль в формуванні свідомості та життя населення, незважаючи на спроби держави зменшити її вплив.

Було багато випадків, коли релігійні громади опиралася спробам придушити церкву економічно та ідеологічно. Вони прагнули зберегти свою віру, традиції та обряди незважаючи на тиск з боку влади. Так, для прикладу, коли червоноармійці знищили хрест з Розп'яттям у місті Жидачеві це спричинило обурення та протести з боку релігійного населення. Така

боротьба та опір релігійних громад допомогли зберегти релігійну спадщину та культурний ідентичність під час складних радянських часів.

Церкви та релігійні лідери виступали як символи національної та культурної ідентичності, особливо під час труднощів, спричинених політикою радянської влади. Вони часто надавали підтримку та надію населенню, ставши центром спільнот та об'єднуючим фактором. Релігійні лідери відіграли важливу роль у підтримці духовного життя, навіть у умовах антирелігійної пропаганди та репресій [89].

Отже, після приєднання Західної України до Радянського Союзу, влада встановила соціалістичний порядок і почала реалізовувати власну культурну політику. Радянська влада використовувала культуру як засіб пропаганди комуністичних ідеалів та встановлення власного лідерства. Культурні події, мистецькі вистави, літературні та інші культурні заходи спрямовувалися виключно на підтримку комуністичної ідеології. Поряд з позитивними змінами, які відбулися в цей період, такі як поширення освіти та розвиток освітньої інфраструктури, багато заходів носили примусовий характер, влада втручалася у культурні та релігійні справи населення. Тому багато установ і організацій, які сприяли розвитку національної свідомості або відстоюванню релігійних цінностей, були закриті чи змінені під впливом радянської політики.

**РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ І ЛОГІЧНОЇ
КОМПЕТЕННОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ НА ПРИКЛАДІ
ТЕМИ “РАДЯНІЗАЦІЯ
ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ РСР (1939-1941РР.)”**

Історія в сучасній освіті становить, безперечно, вагому складову, сприяючи формуванню історичної пам'яті та свідомості. Цей навчальний предмет вивчає різноманіття подій, явищ і процесів, що відбувалися в ході розвитку людства від найдавніших - до наших днів. Вивчення історії відіграє ключову роль у становленні особистості учня, готуючи його до життя в сучасному світі, а також у вихованні громадянина та патріота свого народу .

Методика навчання історії має на меті розвиток індивідуальності школяра, його особистісних якостей. Вона забезпечує гармонійну реалізацію всіх своїх функцій (розвиток, навчання, виховання). Єдність навчання, виховання, розвитку досягається лише за умови активізації роботи самих учнів на усіх етапах процесу навчання. Навчання має виховний характер також у зв'язку з формуванням ціннісних орієнтацій та переконань учнів на основі особистісного осмислення досвіду історії, поваги до прав людини та демократичних цінностей, патріотизму. Все це відображено в стратегії розвитку освіти.

Важливим методологічним аспектом при подачі даної теми є дотримання таких принципів:

- принцип методологічного плюралізму, що дозволяє оптимально поєднувати формаційний та цивілізаційний підходи, що передбачає філософське узагальнення та діалогічну інтерпретацію історичних фактів;
- принцип наукової об'єктивності, що дозволяє вивчати історичні процеси та явища в сукупності їх позитивних та негативних сторін;
- принцип історизму, що передбачає вивчення історичних процесів, явищ, подій у їх розвитку з урахуванням причинно-наслідкових та системних зв'язків

- принцип провідної ролі теоретичних знань, який передбачає засвоєння учнями історичних понять різного ступеня узагальненості, причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей суспільного розвитку, теоретичних висновків та узагальнених характеристик процесів, явищ, подій;

– принцип поєднання формалізованих (конкретні історичні події, їх час, місце, учасники, понятійно-термінологічний апарат, усталені теоретичні положення) та неформалізованих (суб'єктивні судження, думки, оцінки, версії) історичних знань;

-принцип міждисциплінарності, що передбачає використання міжпредметних зв'язків щодо історії, суспільствознавства, літератури, географії.

Безперечно, що навчання має базуватися на проблемних методах - методах, що ґрунтуються на створенні проблемних ситуацій, активної пізнавальної діяльності учнів, яка полягає у пошуку та вирішенні складних питань.

В сучасній системі освіти акцент робиться на **інтерактивному навчанні** - це педагогічний підхід, який активно залучає учнів до навчання, сприяючи їхній активності, співпраці та взаємодії. Основна ідея інтерактивного навчання полягає в тому, щоб створити учнівсько-центристську атмосферу, де навчання стає більш динамічним. Таке навчання передбачає дискусії, групові завдання, підготовку проєктів. залучення сучасних технологій для покращення процесу навчання, таких як використання інтерактивних дошок, онлайн-ресурсів, віртуальних інструментів тощо. Воно надає можливість для обміну думками та відгуками між вчителем і учнями, а також між самими учнями, а отже, забезпечує зворотній зв'язку [103].

В рамках інтерактивного підходу можна запропонувати, для прикладу, такі методи (див. Додаток Ж):

1. **Рольова гра “Життя в умовах Радянiзацiї”** (розділіть учнів на групи та призначте кожній групі ролі різних соціальних груп: селяни, інтелігенція, робітники тощо). Нехай кожна група представляє свої інтереси

та переживання в умовах радянзації. Проведіть дебати або дискусію між групами, дозволяючи учням виражати різні точки зору.

2. Створення афіш чи презентацій: (попросіть учнів підготувати афіші чи короткі презентації, які відображають ключові аспекти радянзації Західних областей УРСР).

3. Історичний квест. Історичний квест може бути захопливим методом для вивчення теми “Радянська західних областей Української РСР (1939-1941рр.)”. Наведемо приклади питань і завдань для квесту:

Завдання 1: Розкрити факти

1. Питання - Яка подія в історії спричинила радянську західних областей Української РСР в 1939 році?

2. Завдання - Знайдіть та розкажіть про ключові факти та обставини підписання пакту Молотова-Ріббентропа.

Завдання 2: Аналіз дій партійного керівництва.

1. Питання - Які конкретні дії радянської влади спрямовувалися на радянську західних областей?

2. Завдання - Розгляньте офіційні заяви та виступи, щоб визначити стратегії радянського керівництва.

Завдання 3: Визначення наслідків

1. Питання - Які були соціокультурні та економічні наслідки радянської західних областей Української РСР?

2. Завдання - Дослідіть відгуки істориків та аналітиків щодо наслідків цього періоду.

Завдання 4: Персональність учасників

1. Питання - Хто з історичних постатей відіграв роль в радянській західних областей?

2. Завдання - Розповісти коротку біографію та роль цієї особи в історії.

Цей квест може бути проведений у формі інтерактивного заходу в класі [109].

Всі ці ідеї інтерактивного навчання можна адаптувати в залежності від рівня класу та доступних ресурсів. Важливо створити атмосферу активного дослідження та обміну інформацією для забезпечення ефективного вивчення теми.

Інтерактивне навчання сприяє кращому засвоєнню матеріалу, розвитку критичного мислення, комунікативних навичок та спрощує процес засвоєння знань завдяки більш відкритому підходу до навчання.

Ідея “Нової української школи” закладена в створенні освітнього середовища, яке, незалежно від здібностей дитини, максимально розкриває її потенціал і сприяє формуванню цілісної особистості з активною життєвою позицією та критичним мисленням. Основний акцент в освіті робиться на розвиток компетентностей, які є необхідними для успішної самореалізації в суспільстві [101].

В цьому контексті варто зосередити увагу на понятті “компетентність” - це інтегрована здатність учня, набута в процесі навчання, яка складається із знань, умінь, досвіду, цінностей і ставлення, і яку можна цілісно використовувати на практиці [109].

Компетентність у сфері освіти визначається як важливий зв'язок між двома аспектами учнівської діяльності: навчальною, орієнтованою на сьогоднішнє, і практичною, спрямованою на майбутнє, як наголошує О. Пометун [104, с.168].

Особливо важливим такий підхід є на уроках історії, історія впливає на формування системи мислення та дозволяє людині вільно орієнтуватися в історичному просторі, вона забезпечує знанням історичного досвіду, що допомагає правильно оцінювати сучасні політичні та соціальні процеси.

Вивчення історії в школі не лише передбачає засвоєння фактів, понять, імен, зв'язків та тенденцій, а й спрямоване на розвиток умінь та навичок, адже сучасний інформаційний простір вимагає від громадян навичок критичного мислення, аналізу та оцінки інформації. Важливо навчити учнів розрізняти надійну інформацію від маніпуляції та дезінформації.

В шкільному курсі Історії України тему, присвячену радянзації західних областей Української РСР(1939-1941рр.) вивчають в 10 класі. Найбільш адаптованим та таким, що відповідає вимогам, на нашу думку, є шкільний підручник В.С.Власова та С.В. Кульчицького. Автори досліджувану тему подають у розділі 6. Україна в роки Другої світової війни, параграфи 59-60 - Початок Другої світової війни. Німецько-радянські договори 1939 р. [100].

Учні в 10 класі є підлітками, а підлітків доволі важко зацікавити. Саме тому варто орієнтуватися на індивідуальні особливості учнів у процесі навчання, створення психолого-педагогічних умов не тільки для розвитку всіх учнів, а й для розвитку кожної дитини окремо. Індивідуалізація навчання - це організація навчального процесу, при якій вибір способів, прийомів, темпу навчання обумовлюється індивідуальними особливостями учнів. Учень відчуває себе, за таких умов, особистістю.

У новому Державному стандарті базової і повної середньої освіти компетентнісний підхід розглядається як орієнтація навчально-виховного процесу на досягнення результатів, які включають ключові, загальнопредметні і предметні (галузеві) компетентності у ієрархічній послідовності.

О. Пометун та Г. Фрейман перераховують такі предметні компетентності з історії: хронологічну, просторову, інформаційну, мовленнєву, логічну, аксіологічну [108].

Під час взаємодії з учнями старших класів особлива увага приділяється аксіології (теорії цінностей). Цінності є однією з найсуттєвіших основ для формування громадянського суспільства у всьому світі. Вони визначають напрямок його розвитку та відображають візію бажаного майбутнього. Тому визначення аксіологічних засад громадянської компетентності майбутнього педагога стає центральною проблемою освітньої політики провідних країн світу, що реалізується через педагогічну взаємодію, де основними учасниками є вчитель і учень.

Формування **аксіологічних компетентностей** у учнів є надзвичайно важливим, оскільки воно передбачає вміння висловлювати оцінки та інтерпретації історичного руху й розвитку; порівнювати й оцінювати факти та діяльність історичних осіб з точки зору загальнолюдських та національних цінностей, формулювання власної позиції по відношенню до суперечливих аспектів історії; виявлення інтересів, потреб та протиріччя в позиціях соціальних груп та окремих осіб та їх ролі в історичному процесі, а також визначення тенденцій та напрямків історичного розвитку; оцінювання різних версій та точок зору на минулі історичні події, при цьому усвідомлюючи можливу необ'єктивність деяких джерел.

В сучасних умовах російсько-української війни основними мають потавати саме національні цінності, а їх формування у суб'єктів освітнього процесу сприятиме підвищенню їхньої національної самосвідомості та поваги до елементів рідної мови, української ідеї, державної символіки, історії свого народу та його культурних традицій, а також сприятиме зміцненню духовної єдності поколінь. У цьому контексті пріоритетними національними цінностями, які мають стати основою громадянської компетентності майбутнього педагога, визначаються патріотизм, державний суверенітет, національна безпека та національна культура [105, с. 195; 106].

Національні цінності виступають концептуальними та ідеологічними основами, що консолідують суспільство .

Щодо методики роботи на уроці з формування аксіологічних компетентностей, слід зауважити, що цей процес повинен відбуватися незалежно від організації навчально-пізнавальної діяльності, позиції вчителя та засобів навчання. Основною метою вчителя є сприяння учням у розумінні того, як світ бачила та відчувала людина в конкретній епосі, належала до певного віросповідання, статі, соціальної групи, менталітету, і виявлення причин збігів чи розбіжностей між поглядами учня та поглядами людини минулого.

Формування аксіологічних компетентностей за допомогою використання методики розвитку критичного мислення здійснюється шляхом застосування різних педагогічних прийомів, зокрема, попередньої активізації, оголошення запитань, на які учні повинні відповісти після вивчення матеріалу, “мозкової атаки”, роботи в групах [107].

Учні на уроках здійснюють виконання завдань, які формулюються такими запитаннями, як “висловіть свою власну оцінку”, “висловіть своє ставлення та думку”, “поясніть ваше розуміння”, “запропонуйте коментар до події, факту чи явища”, “визначте, що для вас є найціннішим і найважливішим тут”, “представте ваш варіант розвитку подій” та інші подібні завдання;

Ось деякі підходи та методики, які можуть бути використані для формування **аксіологічних компетентностей на уроках історії**.

Метод відкритого діалогу. Розділіться на дві групи: “За” та “Проти” радянської Західної України. Кожна група повинна підготувати аргументи для обговорення, для прикладу, таких питань: Чому радянська була необхідною для Західної України (з точки зору радянських ідеологів)? Чому радянська була негативною та руйнівною для Західної України?

Обговорення:

Проведіть обговорення з учнями, де кожна група представляє свої аргументи “За” і “Проти” радянської. Учні повинні аргументувати свої позиції та слухати думки інших.

Висновки:

Після обговорення кейсу, підсумуйте основні висновки та наслідки радянської Західної України в 1939-1941 рр. Важливо вислухати різні точки зору та розвинути критичне мислення щодо цієї історичної події.

Метод “мозкового штурму” є ефективним інструментом для аналізу історичних подій, таких як радянська західних областей Української РСР. Цей метод дозволяє учням активно генерувати ідеї, обговорювати та аналізувати різні аспекти подій та ставити питання [107]. Ось як можна

використовувати цей метод для аналізу радянзації західних областей Української РСР:

Постановка завдання. Почніть урок, представивши тему (радянська західних областей Української РСР) та важливі питання, які ви бажаєте дослідити.

Активізація знань - попросіть учнів поділитися своїми попередніми знаннями про цю тему. Це може включати запитання, які їх цікавлять, та існуючі у них уявлення про радянську.

Мозковий штурм - поділіть клас на групи та попросіть кожен групу висловити якнайбільше ідей, питань і спостережень щодо радянської західних областей Української РСР. Це може бути в формі коротких пропозицій, малюнків, схем або будь-яких інших способів візуалізації думок.

Обговорення - після того, як групи поділяться своїми ідеями, проведіть обговорення та аналіз кожної ідеї. Дозвольте учням висловити свої думки, виразити сумніви та поставити питання.

Систематизація - після обговорення допоможіть класу систематизувати ідеї та створити загальну картину радянської західних областей Української РСР.

Висновок - підведенням підсумків та підкресленням важливих висновків щодо радянської.

Метод “мозкового штурму” допомагає учням аналізувати складні історичні теми, розвиває їх критичне мислення, стимулює обмін ідеями та поглядами. Він дозволяє поглибити розуміння історичних подій та стимулює учнів до самостійного дослідження

Метод “мікрофон” - це ефективний спосіб стимулювання активності та думок учнів під час обговорення теми [106]. Даний метод дозволяє кожному учневі висловити свої погляди та думки, надаючи можливість кожному “зайняти мікрофон” і поділитися своєю точкою зору.

Крок 1: Підготовка

Підготуйте запитання або тези для обговорення теми “Радянізація західних областей Української РСР (1939-1941 рр.)”. Запитання можуть стосуватися передумов, методів, наслідків та значення радянізації (можна поставити такі запитання до теми: Які були передумови та мета радянізації Західної України в цей період? Які методи та засоби використовувалися радянським урядом для реалізації радянізації? Якими були наслідки радянізації для населення Західної України?)

Розподіліть учнів на групи або просто роздайте кожному учню аркуші з різними запитаннями або тезами для обговорення.

Крок 2: Обговорення

Попросіть учнів “зайняти мікрофон” один за одним і висловити свою точку зору на запитання чи тезу, яку вони отримали. Кожен учень має обмежений час (наприклад, 1-2 хвилини) для висловлення своєї думки.

Інші учні повинні слухати уважно та можуть реагувати на виступи своїми поглядами або питаннями після кожного виступу.

Учитель може модерувати обговорення, давати можливість іншим учням реагувати та створити дискусію.

Крок 3: Висновки

Після завершення “мікрофонного” - обговорення, підсумуйте головні точки, які були висловлені, та надайте учням можливість узагальнити свої думки, поділитися враженнями від обговорення та визначити, як це вплинуло на їхнє розуміння теми “Радянізація західних областей Української РСР (1939-1941 рр.)”.

Цей метод стимулює активність учнів, розвиває навички аргументації та допомагає усвідомити різні точки зору на складну історичну тему.

Нагальним завданням сучасного історичної освіти є “**олюднення**” **історичного процесу** [104]. Зростає інтерес до життя та діяльності історичних постатей, визначення їх ролі в тій чи іншій ситуації, вплив на загальний перебіг подій, історії. Саме тому необхідним вивчати історію (і особистість, і епоху, у якій жила) з погляду соціальної психології. Учням для

аналізу та обговорення потрібно давати різнопланові характеристики. Зазначена тематика дає змогу охарактеризувати кардинально протилежні постаті зазначеного періоду: через протиставлення злочинної діяльності Й.Сталіна, А.Гітлера національно-визвольній боротьбі А.Мельника та С.Бандери.

Логічна компетентність на уроках історії має різні аспекти, які можна розвивати для покращення розуміння та аналізу історичних подій:

1. Розуміння причинно-наслідкових зв'язків (учні повинні вміти визначати причинно-наслідкові зв'язки між подіями та розуміти, як вони впливають одна на одну);

2. Розвиток критичного мислення (варто сприяти розвитку учнівського критичного мислення, допомагаючи їм ставити питання до історичних джерел, аргументувати свої думки та оцінювати достовірність інформації);

3. Логічне конструювання (потрібно поінформуйте учнів про логічне конструювання своїх висловлювань та аргументації, навчіть їх виокремлювати головні ідеї та структурувати свої думки логічним чином);

4. Аналіз джерел (важливо розвивати уміння аналізувати історичні джерела, оцінювати їхню достовірність, об'єктивністю та суб'єктивністю історичних джерел.

5. Контекстуалізація (варто спонукати учнів розглядати історичні події в контексті їхнього часу та місця, оцінювати вплив різних факторів на розвиток історії)

6. Порівняння та контраст (потрібно заохочувати порівняльний аналіз історичних періодів, подій, культур).

7. Систематизація знань (необхідно допомагати учням систематизувати свої знання, будуючи концептуальні схеми, таймлайни та інші графічні представлення історичних фактів).

Загалом, активна участь учнів у дискусіях, аналізі історичних джерел та розвиток аналітичних навичок допомогатиме їм вдосконалювати логічну компетентність на уроках історії [111].

Проектне навчання - дозвольте учням обирати теми, які їх цікавлять, і розробляти проекти на основі своїх досліджень. Наприклад, вони можуть створити історичну презентацію, сайт, фільм або макет на тему “Радянізація західних областей Української РСР(1939-1941рр.)”. Цікавим та повчальним для учнів буде перегляд одного із **фільмів** про найвидатнішу постать національно-визвольних змагань, керівника ОУН (Б) - Степана Бандеру, зокрема, **“Промова Степана Бандери, записана в Мюнхені у 1959 році”** (URL.<https://www.youtube.com/watch?v=KzWvKv-brLY>) , **“Атентат - Осіннє вбивство в Мюнхені/ movie Assassination. An Autumn Murder in Munich”** (<https://www.youtube.com/watch?v=jgm0TtGu3R8>)

Логічний аналіз історичних джерел. Як практичні методи виступають методи роботи з джерелами історичної інформації, що містять історичні факти. До цієї групи належать методи локалізації історичних подій у просторі та часі. В основі розвитку історичної свідомості лежить текст, як усний, так і письмовий.

У старших класах вчителем організовується робота з джерелами. З допомогою історичних документів реалізується принцип наочності в навчанні історії, коли учні знайомляться із зовнішнім виглядом документів. Документ робить розповідь вчителя живою, а висновки переконливішими. Значимість документа також у тому, що він сприяє конкретизації історичного матеріалу, створенню яскравих образів та картин минулого, створює відчуття духу епохи. Через документ у учнів формується інтерес до історії.

В цьому аспекті варто проаналізувати пакт Ріббентропа –Молотова та таємний протокол до нього. Учитель може попросити учнів прокоментувати засадничі тези документа. Окрім того, з метою активізації мислення, може запитати чому, власне цей документ, обидва тоталітарні режими на чолі із Сталіном та Гітлером мали зберігати в повній таємниці.

Варто також проаналізувати доповідну німецького посла у Москві в Берлін від 6 вересня 1939 р. та ноту уряду СРСР Польському посольству в

Москві від 18 вересня 1939 р. Дані джерла нададуть змогу конкретизувати тогочасну суспільно-політичну ситуацію.

При роботі з документами в учнів активізується процес мислення та уяви, що сприяє більш плідному засвоєнню історичних знань та розвитку історичної свідомості. В учнів виробляються вміння самостійної роботи: читати документи, аналізувати та отримувати інформацію, розмірковувати, оцінювати значення документів минулого та сьогодення [103].

Учні можуть поставити питання щодо структури та змісту документа документів, скласти кросворди, поділитись на дві групи у класі, одна з яких відстоюватиме положення документу, інша ж- аргументуватиме його недоліки.

У десятому класі вчителям рекомендовано подавати завдання щодо поглиблення змісту підручника. На основі наукової літератури учні розкривають згадані в підручнику факти та події, характеризують персоналії. Вони також зіставляють виклад фактів у підручнику з інтерпретацією їх.

Особливо вагому роль для поглиблення знань про конкретний період відіграють **мемуари**. На уроці в короткому вступному слові вчитель визначає завдання роботи із таким твором. Він називає дату його створення, цілі чи мотиви, коротко характеризує обстановку. Далі розкриває структуру твору, його основні ідеї, зупиняється на значенні для оцінки історичних подій та явищ. Важливим джерелом для аналізу досліджуваного періоду виступає збірник за редакцією М. Рудницької “Західня Україна під большевиками” [8]. Вчитель може дати завдання одному із учнів підготувати біографію Мілени Рудницької, щоб зрозуміти її громадянську позицію та роль у відтворенні історичної справедливості.

Збірник є цікавим та корисним джерелом, адже він містить статті, які мають характер свідчень очевидців, до того ж свідчень людей абсолютно гідних довіря і компетентних у справі, про яку говорять. Професор університету розказує про відносини у високих навчальних закладах, директор театру - про театральну справу, директор бібліотеки - про долю

бібліотек, теолог - про церковну політику, науковець-юрист - про правосуддя, сторож кам'яниці і хатня господарка - про уклад життя большевицьких квартирантів і т. ін. [8, с. 53, 54]. Мемуарна література, залучена на урок, допомагає конкретизації історичного матеріалу та формуванню в учнів яскравих образів минулого, які є складовою їх історичних уявлень. Використання фрагменту творів вчителем, дає змогу ввести учнів у історичну обстановку та відтворити колорит епохи, адже інформація подається від безпосередніх свідків та учасників описуваних подій.

Важливо також використовувати **історичні карти**, які створюються на географічній основі і являють собою зменшені узагальнені образно-знакові зображення історичних подій чи періодів. Зокрема, учитель може показати а карті ті території, які було насильницьки приєднано до радянської України. Опісля може попросити когось із учнів з'ясувати зміни територіально-адміністративного устрою УРСР після подій 1939-1940 років. Картографічні знання перебувають у тісній єдності зі знаннями історичними. Тому вміння користуватися історичною картою є не самоціллю, а засобом для більш усвідомленого сприйняття подій та явищ історії.

Цінним наглядним джерелом постають і **фотографії** досліджуваного періоду, однак, якщо мова йде про радянські фото, то варто враховувати їх суб'єктивний характер, а також прагнення представників радянської влади сформувати виключно позитивне її сприйняття населенням захоплених земель.

Важливим методом, який формує вміння виокремлювати головне, відкидати другорядне є метод складання логічного ланцюжка [110]. Для прикладу, учитель рекомендує учням скласти **логічний ланцюжок** до проблеми “Злочини радянської влади 1939-1940 років та злочини сучасної російської влади 2014-2023 років” (сталінізм – різновид тоталітаризму; каральні репресивні органи; силові методи; наявність єдиної загальнообов'язкової ідеології; переслідування опозиції; недемократичні,

безальтернативні вибори; наявність єдиної загально обов'язкової ідеології; окупація; депортації; репресії; рашизм – різновид сучасного тоталітарного режиму).

Для кращого запам'ятовування дат (захоплення військами Українського фронту території Західної України, Напад Німеччини на Польщу, Підписання пакту Ріббентропа-Молотова і т.д.) можна використовувати **метод карток та таблиць**. Цей метод розрахований на візуальному запам'ятовуванні [112]. Для прикладу, можна створити однакового розміру картки з картону на яких на одній стороні варто написати самі дати, а на зворотньому боці – події. Такі ж картки, тільки яскраво ілюстровані, можна знайти і в онлайн форматі. Пограти в історичні вікторини, виконувати тести, складати пазли можна під час роботи на інтерактивних сервісах, таких як Quizlet, Quizizz, Learning.ua та інших.

Використання **ігор-тренінгів** на уроках історії для закріплення фактичного матеріалу та перевірки засвоєних знань є цілком доцільним підходом [99]. Такі ігри створюють інтерактивне навчальне середовище, яке стимулює учнів активно залучатися до процесу навчання і сприяє кращому запам'ятовуванню і розумінню фактичної інформації. Ось декілька прикладів ігор-тренінгів, які можна використовувати при вивченні теми “Радянізація західних областей Української РСР(1939-1941pp.)”:

Знайди помилку - учні отримують текст, де міститься історична інформація, але є декілька помилок. їх завдання - знайти і виправити ці помилки, що спонукає їх уважно читати та аналізувати текст [109].

Шифровки: Створення шифрованих повідомлень, які учні повинні розшифрувати, використовуючи знання про радянізацію західних областей Української РСР(1939-1941pp.).

Створення шифровок може бути захопливим способом зацікавити учнів і допомогти їм вивчати теми.

1. Шифр “Ключові події” (можна, для прикладу, слово “радянізація” закодувати, замінюючи кожен букву на її порядковий номер в алфавіті).

2. Шифр “Приховані повідомлення” (можна створити повідомлення, де певні слова або фрази приховані в тексті і вимагають розкриття чи розшифрування).

Завдання шифровок повинні бути належним чином адаптовані до рівня знань класу та спрямовані на вивчення ключових аспектів теми.

Всі ці ігри не лише забезпечують веселе та цікаве навчання, але й допомагають учням активно працювати над фактичним матеріалом, розвивати логічне мислення та навички пошуку та аналізу інформації. Вони також можуть бути використані для повторення матеріалу перед тестами або іспитами.

На підсумок уроку варто використати метод п’ятихвилинного есе, коли учитель ставить два завдання перед учнями: 1.) Написати невеличке есе про певний факт, або ж подію, що розглядалися на уроці (для прикладу на тему “Злочини радянської влади в Західній Україні: 1939-1941 рр.”); 2.) Поставити одне запитання (письмово) до теми, що вивчалася на уроці (Чим була зумовлена тоталітарна репресивна політика СРСР у Західній Україні?).

Вивчення цієї теми у школі є важливим з таких причин:

Історична значущість, політична та соціокультурна динаміка: радянізація західних областей була частиною радянської політики, спрямованої на перетворення культурного, соціального та політичного життя цих регіонів. Вивчення цієї теми допомагає розуміти, як змінювалися суспільство та культура в контексті радянської ідеології.

Вплив на сучасність та збереження пам'яті: радянізація західних областей залишила сліди в сучасному суспільстві України. Вивчення цієї теми допомагає учням розуміти сучасні політичні та соціокультурні динаміки, а також вплив минулих подій на формування сучасної національної ідентичності, формування історичної свідомості та пам'яті нації.

Отже, вивчення історії в загальноосвітніх установах орієнтоване на осмислення учнями історичного досвіду, формування у них історичного мислення, вироблення навичок соціального прогнозування, усвідомлення

історичної відповідальності за свою діяльність, за долю країни. Саме на рівні загальної середньої освіти в учнів формується національна самосвідомість, тобто усвідомлення своєї приналежності до української нації як політичної нації, визначальною ознакою якої є наявність власної суверенної Української держави. Розвиток аксіологічної компетентності учнів сприятиме становленню освіченої і компетентної особистості з активною життєвою позицією, здатної самостійно приймати рішення і жити в умовах сучасного світу. Логічна компетенція передбачає, що учні можуть визначати та використовувати теоретичні поняття, положення та концепції для аналізу й пояснення історичних фактів, явищ та процесів. Вчитель повинен постійно спостерігати за тим, як учні формулюють визначення понять, здійснюють різноманітні логічні розумові операції, порівнюють, узагальнюють та систематизують поняття. Це сприяє розвитку навичок логічного мислення.

ВИСНОВКИ

В радянській історіографії розглядалися суспільні перетворення в Західній Україні як позитивні зрушення, зокрема, у контексті радянської системи влади, соціальної справедливості та соціального захисту. Після Другої світової війни і до кінця 80-х років у наукових працях акцентувалася так звана “визвольна” діяльність червоної армії та боротьба населення за своє соціальне і національне визволення. Радянська історіографія також підкреслювала “возз'єднання” українських земель в контексті приєднання західноукраїнських територій до УРСР. Історики діаспори, навпаки, вказували на примусовий характер насадження радянської влади на західноукраїнське населення через втручання Червоної армії, а також протиставляли події 1939 року Актові Злуки як більш демократичній основі об'єднання українських земель. Після здобуття незалежності України в науковців з'явилася можливість доступу до засекречених архівних документів, що змінило трактування подій. Представники сучасної української історичної науки, як правило позитивно, оцінюючи соціальні і культурні перетворення на західноукраїнських землях після приєднання до УРСР, в той же час наголошують на недостатньо продуманих заходах, спрямованих на повну радянізацію західних областей, прискорених темпах економічного зростання і впровадженні рдянської ідеології, чужої менталітету та свідомості населення західноукраїнських земель. Наголос робиться, закономірно й на жорсткій репресивній політиці, спрямованій на знищення національно та політично свідомих громадян, УГКЦ.

Різноманітність джерел допомагає створити більш повне та об'єктивне уявлення про минуле, аналізуючи події з різних поглядів та використовуючи різноманітні джерела інформації. Джерела відображають рішення, декларації та інші офіційні заяви органів державної влади. Вони допомагають розкрити інтенції та пріоритети влади на проєкт радянізації Західної України, вони містять статистичні дані, звіти та аналізи економічного розвитку, зайнятості,

соціального забезпечення тощо. Вони допомагають розуміти соціально-економічні тенденції та їх вплив на розвиток суспільства, відображають культурні та освітні процеси, реакцію громадськості на культурні явища та зміни у системі освіти.

23 серпня 1939 р. Німеччина та СРСР підписали пакт Ріббентропа-Молотова, невід'ємною частиною якого був таємний додатковий протокол, що визначав розподіл "сфер впливу" обох держав у Центрально-Східній Європі. Німеччина і СРСР, незважаючи на раніше укладені з Польщею договори про ненапад, планували поділ території Республіки Польща. Він мав відбутися "за дружньою згодою" по лінії річок Нарев, Вісла і Сян. До СРСР мали відійти Фінляндія, Естонія, Латвія та румунська Бессарабія. Німці ж приєднали до своєї держави місто Данциг і Литву.

Вересневі події 1939 р., крах польської державності та радянська окупація створили нові умови, в яких жило населення Західної України. Процес радянзації був спрямований на забезпечення контролю та утвердження влади на підкорених територіях. Введення жорстоких методів та використання репресій проти населення, арешти довоєнних політичних і громадських діячів, заможних селян, духовенства, учасників національно-визвольного руху та членів їх сімей було засобом не лише контролю, але й спричинило масовий страх та недовіру до нової влади.

Радянська влада прагнула імплементувати радянську систему в регіоні, що призвело до радянзації, колективізації та інших процесів, які мали вплив на життя та суспільство. Після окупації Західної України червоною радянською армією розпочався масовий процес радянзації цієї території. Цей процес включав в себе ідеологічну та репресивну діяльність для забезпечення повного контролю над територією та населенням.

Основними аспектами радянзації виступили: особлива політична система (партійні структури КП(б)У відігравали ключову роль у керуванні процесами радянзації); радянська форма організації влади (радянські органи влади, такі як Ради, були засновані для створення враження

народовладдя (ілюзія демократії, яку радянський режим намагався створити), хоча насправді контролювалися партійними структурами); централізація та контроль (всі рішення перш за все обговорювалися на партійних рівнях, і тільки потім передавалися до місцевих органів влади).

Вибори до Українських Народних Зборів стали способом показати легітимність радянської влади та нібито наявної підтримки населення. Вони були демократичними лиш у теорії, а на практиці відбувалися виключно за радянським сценарієм. Під час проведення виборів відсутня була повна свобода висловлення та вибору через ізоляцію так званих “антирадянських елементів”, контроль з боку НКВС та домінування пропаганди.

Насильницьке захоплення СРСР території Західної України означало не тільки окупацію в класичному розумінні цього слова, а й радикальну зміну соціально-економічного ладу за радянським зразком. Специфікою радянської окупації було також прагнення ліквідувати всі елементи капіталістичної системи. У радянського керівництва було чітке бачення системи соціально-економічного ладу, який мав бути запроваджений на окупованих територіях. Важка промисловість мала б забезпечити швидкий розвиток інших галузей промисловості, а отже й покращення умов життя суспільства.

У 1939–1941 рр. радянська держава зробила значні інвестиції в польські території, включені до СРСР, наприклад, у сільському господарстві (машини, добрива), промисловість (будівництво і розширення заводів), зв'язок (нові залізничні шляхи і дороги) і цивільне та військове будівництво. Попри те, збільшення виробництва було в основному досягнуто екстенсивними методами, шляхом збільшення кількості фабрик, подовження часу роботи та збільшенням кількості осіб, зайнятих у виробництві. Велика інвестиційна програма вимагала великих фінансових витрат. У радянській дійсності держава була єдиним власником, роботодавцем. Нижчі (республіканські, обласні та районні) ланки влади лише виконували накази центральних органів, використовуючи методи адміністрування в управлінні господарським життям. Цю систему можна назвати командно-

адміністративною з бюрократичною машиною управління. У цих умовах жодна сфера економіки (сільське господарство, промисловість, торгівля і транспорт) не функціонували ефективно: марнотратство, безгосподарність, погане управління, відсутність відповідальності за роботу та крадіжки були широко поширеними. Була зруйнована довоєнна структура, заснована на різних формах власності. Система постачання зі сходу давала збій, але вона була необхідна для стабільного функціонування приєднаних у 1939 р. територій. Ситуація загострювалася величезною інфляцією, спостерігалось падіння купівельної спроможності громадян, що призводило до падіння реальної заробітної плати та зубожіння населення.

Вкладаючи кошти в розвиток освіти, радянська влада ставила за мету: охоплення дітей навчанням за радянськими програмами й підручниками (це була спроба стандартизувати освіту, забезпечити єдиний навчальний зміст, який підкріплював би ідеологію комунізму та радянську історію); освіта мала допомогти формуванню нового покоління, яке б підтримувало та віддавало перевагу радянському способу життя та системі цінностей; створено передумови для широкого впровадження російської мови як інструменту комунікації та ідеологічного впливу.

Ліквідація наукових центрів, які діяли на Західній Україні до приходу більшовиків, мала на меті знищити структури, які могли б підтримувати попередні культурні та політичні традиції, а також конкурувати з радянською ідеологією. Це було однією зі складових репресивної політики, спрямованої на контроль над інтелектуальними та культурними ресурсами регіону з метою їх адаптації під радянські стандарти та ідеологію.

Суворі уніфікація думок та поглядів була спрямована на забезпечення стабільності у функціонуванні радянського режиму. Влада намагалася впровадити стандартну систему цінностей та переконань, яка відповідала радянській ідеології та комуністичним цілям. Це означало, що різноманітність думок, віровчення і культурних практик обмежувалася або пригнічувалася в ім'я єдності та підпорядкування ідеології партії.

Підкреслення одноманітності в культурній сфері також було важливою стратегією для формування “нової людини”, яка відповідала ідеалам радянського суспільства. Зокрема, це включало в себе виховання громадян, які дотримувалися лояльності до радянської влади, комуністичної ідеології та готові були підтримувати нову систему цінностей.

Незважаючи на підтримку української мови та культури, під радянською владою існувала жорстка цензура, ідеологічний контроль та обмеження свободи слова. Творчі постаті мала підкорятися ідеологічним стандартам. Масового характеру набула антирелігійна політика комуністичної влади, яка спрямовувалася на послаблення впливу церкви на суспільство та підпорядкування її державі.

Спроби тотальної радянзації та застосування репресій стикалися з неприйняттям та спротивом населення через втручання в місцевий менталітет та культурні норми. Все це, безперечно, спричинило невдоволення та спротив населення Західної України, який найбільшого втілення здобув у діяльності Організації Українських Націоналістів.

Вивчення історії в загальноосвітніх установах орієнтоване на осмислення учнями історичного досвіду, формування у них історичного мислення, вироблення навичок соціального прогнозування, усвідомлення історичної відповідальності за свою діяльність, за долю країни. Саме на рівні загальної середньої освіти в учнів формується національна самосвідомість, тобто усвідомлення своєї приналежності до української нації як політичної нації, визначальною ознакою якої є наявність власної суверенної Української держави. Розвиток аксіологічної компетентності учнів сприятиме становленню освіченої і компетентної особистості з активною життєвою позицією, здатної самостійно приймати рішення і жити в умовах сучасного світу. Логічна компетенція передбачає, що учні можуть визначати та використовувати теоретичні поняття, положення та концепції для аналізу й пояснення історичних фактів, явищ та процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Джерела

ПУТІВНИКИ ПО ФОНДАХ АРХІВІВ

1. Державний архів Львівської області. Путівник по фондах партійних організацій Львівської та Дрогобицької областей / Державний Комітет архівів України. Державний архів Львівської області. Львів, 2003. 136 с. (Серія "Архівні зібрання України: Путівники") URL: https://old.archives.gov.ua/Publicat/References/Lviv_2003.php (дата звернення 7.08.2023 р.).
2. Колекція документів з історії Комуністичної партії України охоплює 1870–1965 URL. <https://cdago.org.ua/fonds/4/>(дата звернення 12.03.2023 р.).
3. Фонди ДАІФО. URL.<https://if.archives.gov.ua/funds/>(дата звернення 15.02.2023 р.).

ЗІРНИКИ ДОКУМЕНТІВ

4. Боротьба за возз'єднання Західної України з Українською РСР. 1917-1939. Збірник документів та матеріалів. К.: Наукова думка, 1979. 558 с.
5. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / Ю. Ю. Сливка, В. І. Масловський, М. М. Швагуляк та ін.; Відп. ред. Ю. Ю. Сливка; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. Київ: Наукова думка, 1989. 488 с.
6. Всенародне свято: матеріали і документи про святкування десятиріччя возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі. К.: Держполітвидав УРСР, 1950. 241 с.
7. Депортації українців та поляків: кінець 1939 – початок 50-х років (до 50-річчя операції “Вісла”) / Упорядник Юрій Сливка. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1998. 132 с.

8. Західня Україна під большевиками / Упоряд. М.Рудницька. Нью-Йорк, 1958. 494 с.
9. Збірник найважливіших законів, указів Президії Верховної Ради та постанов і розпоряджень уряду Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Київ: українське видавництво політичної літератури, 1946. 260 с.
10. Культурне життя в Україні: Західні землі: Документи і матеріали. Т. 1 (1939–1953). К., 1994. 748 с.
11. Ліквідація УГКЦ (1939–1946): Документи радянських органів державної безпеки: У 2 т. Т. I. К., 2006. 920 с.
12. ОУН в світлі постанов Великих Зборів, Конференцій та інших документів з боротьби 1929–1955 р. Збірка документів. Б.м.в.: Видання Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. 372 с.
13. Радянська Тернопільщина: 1939-1975: Документи і матеріали. Львів: Каменяр, 1986. 240 с.
14. Радянське Прикарпаття: документи і матеріали. Ужгород: Карпати, 1983. 243 с.
15. Радянський Львів 1939–1955: документи й матеріали. Львів: Книжковожурнальне видавництво, 1956. 705 с.
16. Радянські органи державної безпеки у 1939 - червні 1941 р.: документи ГДА СБ України / упор. Василь Даниленко, Сергій Кокін. Київ, 2009. 1311 с.
17. Український національно-визвольний рух на Прикарпатті в ХХ столітті : документи і матеріали. Івано-Франківськ: ЛІК, 2009. Том 2. Книга 1. (1939-1945). 600 с.

МОНОГРАФІЇ ТА НАУКОВІ СТАТТІ

18. Андрухів І. Більшовицькі репресії на теренах Західної України: 1939-1941 рр. *Розбудова держави*. 1995. № 12. С. 47-50.
19. Баран В. Переустрій господарства західних областей України: 1939-1941 рр. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість,*

- державність: Зб. наук. пр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. Вип. 21. С. 123-130*
20. Баран В., Токарський В. Україна: західні землі: 1939-1941 рр. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2009. 448 с.
 21. Белоусов С. М. Возз'єднання українського народу в єдиній Українській Радянській державі. Київ: АН УРСР, 1951. 166 с.
 22. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та історико-правовий аналіз: У 2-х книгах. Кн. 1. К., 1994. 432 с.; Кн. 2. 688 с.
 23. Білорусець Г. Злочини СРСР на заході України в 1939–1941 роках: ув'язнення, тортури, страти і депортація. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/srsr-represiyi-tortury-deportatsiya/32036952.html>(дата звернення 14.05.2023 р.).
 24. Богодист І. Соціалістичне будівництво в західних областях УРСР. К.: Видавництво Київського університету, 1961. 176 с.
 25. Бондаренко О. 26 жовтня 1939 року: «легітимізація» радянського терору в Західній Україні. URL.<https://ridna.ua/2019/10/26-zhovtnya-1939-roku-lehitymizatsiya-radyanskooho-teroru-v-zahidnij-ukrajini/> (дата звернення 25.11.2022 р.).
 26. Брицький П. Україна у Другій світовій війні (1939-1945.-Чернівці,1995. 114 с.
 27. 80 років тому радянські окупанти депортували мешканців Західної України до Сибіру URL: https://galinfo.com.ua/news/80_rokiv_tomu_radyanski_okupanty_deportuvaly_meshkantsiv_zahidnoi_ukrainy_do_sybiru_342050.html(дата звернення 25.11.2022 р.).
 28. Возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною / Ю. Ю. Сливка, В. І. Масловський, М. М. Швагуляк та ін.; Відп. ред. Ю. Ю. Сливка; АН УРСР, Ін-т сусп. наук. Київ: Наукова думка, 1989. 488 с.

29. Галушка А., Брайлян Є. Змова диктаторів. Поділ Європи між Гітлером і Сталіним 1939-1941. Харків. 2018. 368 с.
30. Горбань А. Радянізація західних та південно-західних областей України і суспільний опір радянській владі (1939–1941 рр.). *Воєнна історія*. 2012. № 3 (63). С. 5-19.
31. Гривул Т.Т. Військово-політична діяльність Організації українських націоналістів на території західних областей України (вересень 1939 – червень 1941 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. Л., 2010.
32. Грицак Я. Нариси з історії України: формування української модерної нації [2-ге вид.]. Київ: Генеза, 2000. 249 с.
33. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України Київ, 2021. 408 с.
34. Гулай В. Кадрова політика радянського режиму в західних областях України в перші повоєнні роки. *1939 рік в історичній долі України і українців. Матеріали Міжнародної наукової конференції 23–24 вересня 1939 р.* / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2001. С. 205–208.
35. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі; пер. з англ. П. Таращук. Київ: Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2008. 1080 с.,
36. Дем’янчук Т. Взаємодія органів НКВС та кримінально-виправної системи з ліквідації підпілля ОУН на теренах Західної України в 1939–1941 рр. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітницький часопис*. До 100 річчя від народження Степана Бандери. Івано-Франківськ, 2009. Ч. 15–16. С. 318–321.
37. Дмитрук В. Політика радянської влади щодо населення Західної України у 1939—1941 рр.: суть і наслідки /Україна–Польща: важкі питання. Т. 4. Матеріали IV міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни»: Варшава, 8–10 жовтня 1999 року. Turysa: Світовий союз воїнів Армії Крайової, Об’єднання українців у Польщі, 1999. С. 70-90.

38. Жив'юк А. Кадровий склад і діяльність органів НКВД–НКГБ під час «першої радянзації» Західної України крізь призму «Великого терору» URL.http://nbuv.gov.ua/UJRN/za_2012_2_3. (дата звернення 25.06.2023 р.).
39. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. Львів: Вид. НТШ, 1992. 230 с.
40. Задорожний В. Успіхи економічного розвитку західних областей Української РСР. К.: Держполітвидав УРСР, 1960. 175 с.
41. Історія Української РСР: У вісьми томах, десяти книгах. Т. 6. Українська РСР в період побудови і зміцнення соціалістичного суспільства (1921–1941). Київ: Наукова думка, 1977. 543 с.
42. Йова П. Боротьба трудящих Західної України за возз'єднання з радянською Україною. Львів, 1954. 114 с.
43. Ковалюк В.Р. Культурологічні та духовні аспекти “радянзації” Західної України (вересень 1939 р.- червень 1941 р.). *Український історичний журнал*. 1993. № 3. С. 3-17.
44. Ковалюк Р.В. Західна Україна на початку Другої світової війни. *Український історичний журнал*. 1991. № 9. С. 30-41.
45. Кондратюк К. Демографічні втрати України у період Другої світової війни. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. Серія: Історія / За заг. ред. проф. М. М. Алексієвця. Тернопіль: Видво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2005. Вип. 2. С. 209–214.
46. Кондратюк К., Кондратюк С. Репресії органів НКВС проти населення західних областей. *Наукові зошити Львівського національного університету ім. І. Франка: Історичний факультет*. 2000. Вип. №3. – С. 146-150.
47. Корнієць Л. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. К.: Держполітвидав України, 1950. 31 с.
48. Котовський Р. Діяльність органів НКВС у західноукраїнських областях у 1939-1941 рр
URL.https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotovskiy_Rostyslav/Diialnist_orhaniv_NKVS_

u_zakhidnoukrainskykh_oblastiakh_u_19391941_rr.pdf?. (дата звернення 25.11.2022 р.).

49. Кульчицький С. Возз'єднання Західної України з УРСР: проблема легітимності. *Київська старовина*. 1999. № 6. С. 80–96.

50. Ленартович О. Ю. Селянство Західної України у національно-визвольній боротьбі 1944–1950 рр. / О. Ю. Ленартович. Луцьк, 1998. 152 с.

51. Лисенко О.Є., Пилявець Р.І. Пакт Молотова-Ріббентропа 1939. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Pakt_M_R(дата звернення 25.06.2023 р.).

52. Литвин М.Р., Луцький О.І., Науменко К.Є. 1939. Західні землі України. Львів, 1999. 152 с.

53. Луцький О. Львів під радянською окупацією 1939–1941 рр. Український визвольний рух. 2006. № 7. С. 89-119.

54. Лучаківська І. Політична ситуація в Західній Україні: ставлення місцевої інтелігенції до радянської влади. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Спецвипуск Дрогобич, 2002. С. 427 - 436

55. Лучаківська І. Формування і діяльність репресивно-каральних структур на Дрогобиччині (1939 – 1941 рр.). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. X. Дрогобич, 2006. С. 481 – 488.

56. Макарчук В. С. Державно-територіальний статус західноукраїнських земель у період Другої світової війни (1939-1945 рр.): історико-правове дослідження [Текст] : дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Макарчук Володимир Степанович; Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. Л., 2006. 454 с.

57. Марчук В. Війна і християнська мораль: суспільна місія греко-католицької церкви у 40-і роки ХХ ст. *Українська повстанська армія - феномен національної історії*: Мат. Всеукр. наук. конф. Івано-Франківськ, 2003. С. 107-108.

58. Мельник І. Народні Збори Західної України URL: <https://zbruc.eu/node/28427> (дата звернення 25.06.2023 р.).

59. Мищак І.М. Історіографія інкорпорації та радянзації західноукраїнських земель (1939 - 2010) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / І. М. Міщак; НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського. К., 2011. 33 с.
60. Надольська В. Поширення на західноукраїнські землі радянської національної політики в 1939-1941 рр. *Друга світова війна і доля народів України*: Тези доповідей всеукраїнської наукової конференції. К.: Сфера, 2005. С. 61–63.
61. Не возз'єднання, а приєднання – як Сталін легітимізував анексії 1939 року. URL <https://www.radiosvoboda.org/a/30237782.html> (дата звернення 25.06.2023 р.).
62. Нікольський В.М. Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х - 1950-ті рр.): Історико-статистичне дослідження. Донецьк, 2003. 623 с.
63. Островська Н. Радянська сфери культури в західних областях України напередодні Другої світової війни. URL <https://docplayer.net/78666398-Periodichne-vidannya-naukovi-zapiski-ternopilskogo-nacionalnogo-pedagogichnogo-universitetu-imeni-volodimira-gnatyuka.html>. (дата звернення 25.11.2022 р.).
64. Пагіря О. Життя в умовах радянської окупації Західної України у 1939–1941 роках. URL: <http://www.territoryterror.org.ua/uk/publications/details/?newsid=253> (дата звернення 7.08.2023 р.).
65. Півоварчук В. М. Соціально-економічні процеси у західних областях України (вересень 1939- червень 1941 років): Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Рівненський держ. гуманітарний ун-т. Рівне, 2000. 23 с.
66. Політична історія України ХХ століття. У шести томах. Т 4-й: Україна у Другій світовій війні. (1939–1945). / Керівник тому В.І. Кучер. К., 2003. 584 с.

67. Політичний терор і тероризм в Україні. ХІХ—ХХ ст. Історичні нариси / Д.В.Архієрейський, О.Г.Бажан, Т.В.Бикова та ін. Відповід. ред. В.А.Смолій. К.: Наук, думка, 2002. 952 с.
68. Примаченко Я. Декларація про возз'єднання Західної України і УРСР .URL. <https://www.jnsm.com.ua/h/1027M/>(дата звернення 25.11.2022 р.).
69. Радянська анексія західноукраїнських земель https://uk.wikipedia.org/wiki/Радянська_анексія_західноукраїнських_земель#/media/Файл:Polishborder17091939.jpg(дата звернення 25.11.2022 р.).
70. Радянські оригінали пакту Молотова-Ріббентропа виклали в інтернет.URL.https://lb.ua/world/2019/06/01/428471_sovetskie_originali_pakta.html(дата звернення 18.08.2023 р.).
71. Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Західноукраїнська інтелігенція та сталінщина. К., 1990. 58 с.
72. Рубльов О.С., Черченко Ю.А. Сталінщина й доля західно-української інтелігенції (20-ті - 40-ві роки ХХ ст.) *Український історичний журнал*. 1991. № 5. С. 17-28.
73. Руккас А. Бойові дії загонів ОУН у вересні 1939 р. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич, 2002. 495 с.
74. Руккас А.О. Польсько-радянська війна 1939. URL: http://www.history.org.ua/?termin=polsko_radjanska_vijjna_1939(дата звернення 18.08.2023 р.).
75. Садовий Ю. Калуш - другий у світі, де виникла калійна промисловість.URL.https://vikna.if.ua/news/category/history/2017/03/10/68760/view#google_vignette(дата звернення 18.10.2023 р.).
76. Садовський М. Дорога до миру й добра. Саскатун, 1961. 477 с.
77. Сергійчук В. І. Нескорена церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / Валентина Барташ (ред.), Тетяна Сергійчук (іменний покажчик). К.: Дніпро, 2001. 494 с.
78. Сергійчук В. Правда про «Золотий» вересень 1939-го. Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2014. 208 с.

79. Сергійчук В. Радянські партизани проти ОУН-УПА. Київ, Українська Видавнича Спілка, 2000. 200 с.
80. Сергійчук В. Український здвиг: Прикарпаття 1939-1955. Київ: Укр. вид. спілка, 2005. 840 с.
81. Сергійчук В. Український національний самостійницький рух у Західній Україні в 1939–1945 рр. *Україна–Польща: важкі питання*. Варшава, 1998. С. 67–85.
82. Скрипник К. І. Підвищення матеріального добробуту і культурного рівня колгоспного селянства західних областей України (1945–1955 рр.): дис. . канд. іст. наук Дрогобич. 1970. 321 с.
83. Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером і Сталіним. К., 2011. 448 с.
84. Старка В.В. Повсякденне життя західноукраїнського села в умовах тоталітарних режимів 1939–1953 рр. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису./URL.https://shron1.chtyvo.org.ua/Starka_V/Povsiakdenne_zhyttia_zakhidnoukrainskoho_sela_v_umovakh_totalitarnykh_rezhymiv_19391953_rr.pdf (дата звернення 18.08.2023 р.).
85. Стефаник С. Возз'єднання всіх українських земель в єдиній Українській Радянській державі. Київ: Держполітвидав УРСР, 1954. 64 с..
86. Торжество історичної справедливості. Закономірність возз'єднання західноукраїнських земель в єдиній Українській Радянській державі. Львів: Видавництво Львівського державного університету, 1968. 803 с
87. Україна і Росія в історичній ретроспективі : нариси : в 3 т. / ред. рада: В. М. Литвин (голова) [та ін.] ; відп. ред. В. А. Смолій ; НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2004. Т. 2 : Радянський проект для України / В. А. Гриневич, В. М. Даниленко, С. В. Кульчицький, О. Є. Лисенко. URL. <https://buklib.net/books/29804/>(дата звернення 18.08.2023 р.).
88. Хроніки повсякденного Львова. URL. <http://www.zaxid.net/article/27341/>

89. Шайкан В. Більшовики і Західна Україна на початковому етапі Другої світової війни (вересень 1939-червень 1941 рр.) URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Shaikan_Valerii/Bilshovyky_i_Zakhidna_Ukraina_na_pochatkovomu_etapi_Druhoi_svitovoi_viiny.pdf? (дата звернення 11.09.2023 р.).
90. Шайкан В.О., Ідеологічний аспект радянської заходноукраїнських земель 1939–1940 рр . *Вісник Академії праці і соціальних відносин федерації профспілок України: науково-практичний збірник*. 2010. № 4. С.147-152.
91. Швидак О. Інтернаціональна єдність трудящих Західної України і Польщі у революційно-визвольній боротьбі (1929-1939 рр.): Видавництво Київського університету. 1972. 228 с.
92. Ярош Б.О. Тоталітарний режим на заходноукраїнських землях 30–50-ті роки ХХ століття (історико-політологічний аспект). Луцьк, 1995. 171 с.
93. Galezowski M. Polityka okupanta sowieckiego na ziemiach polskich w latach 1939–1941. URL: <https://przystanekhistoria.pl/pa2/autorzy/43789,Marek-Galezowski.html> (дата звернення 11.09.2023 р.).
94. Kornat M. Pakt Ribbentrop-Mołotow. Interpretacje, mity, rzeczywistość https://rcin.org.pl/ihpan/Content/126868/PDF/WA303_157974_A507-DN-R-52-1_Kornat.pdf. (дата звернення 11.09.2023 р.).
95. Przeperski M. Pakt Ribbentrop–Mołotow: zapalnik II wojny światowej Czytaj więcej: <https://histmag.org/Pakt-Ribbentrop-Molotow-zapalnik-II-wojny-swiatowej-9903>(дата звернення 11.06.2023 р.).
96. Tajny układ przeciw Polsce. Pakt Ribbentrop-Mołotow i późniejszy traktat o granicach i przyjaźni III Rzesza-ZSRR. URL <https://historia.org.pl/2022/08/21/tajny-uklad-przeciw-polsce-pakt-ribbentrop-molotow-i-pozniejszy-traktat-o-granicach-i-przyjazni-iii-rzesza-zsrr/>.(дата звернення 11.08.2023 р.).
97. Wierzbicki M. Sowiecka polityka ekonomiczna na ziemiach wschodnich przedwojennej Polski (tzw. Zachodniej Ukrainie i Zachodniej Białorusi) w latach 1939–1941 ww.polska1918-89.pl/pdf/sowiecka-polityka-ekonomiczna-na-

ziemiach-wschodnich-przedwojennej-pol,3177.pdf. (дата звернення 03.09.2023 р.).

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА ЛІТЕРАТУРА

98. Безсмертна В. Формування інноваційної особистості на уроках історії шляхом впровадження компетентнісного підходу. URL.<https://ed.poippo.pl.ua/bitstream/022518134/911/1/Історія%20Безсмертна%20В.%20І..pdf>. (дата звернення 18.10.2023 р.).

99. Використання ігрових методів на уроках історії URL.<https://naurok.com.ua/vikoristannya-igrovih-metodiv-na-urokah-istori-319663.html>, (дата звернення 08.11.2023 р.).

100. Власов В. Історія України (профільний рівень): підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти/ В.С.Власов, С.В. Кульчицький. Київ: Літера ЛТД, 202. 304 с.

101. Галян І., Галян О. Особливості розвитку аксіологічної компетентності майбутніх педагогів. URL. mdu.edu.ua/wp-content/uploads/psihol-visnik-18-2017-6.pdf(дата звернення 18.10.2023 р.).

102. Кейс технології та її використання на уроках теоретичного навчання URL.<https://naurok.com.ua/keys-tehnologi-ta-vikoristannya-na-urokahteoretichnogo-navchannya-320265.html>(дата звернення 11.11.2023 р.).

103. Пишко О. Л. Інтерактивні методи навчання як спосіб розвитку творчих здібностей учнів на уроках історії та правознавства URL.https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=2257(дата звернення 28.11.2023 р.).

104. Пометун О. І. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. К. : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 208 с.

105. Смагіна Т. Конструювання предметних компетентностей суспільнознавчих навчальних предметів у шкільному навчанні. URL.eprints.zu.edu.ua/4658/1/vip_54_16.pdf. (дата звернення 25.11.2022 р.).

106. Федчиняк А. О. Структура аксіологічної компетентності в шкільній історичній освіті. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. № 1 (27). С. 190–198.
107. Формування аксіологічних компетентностей на уроках історії. URL. <https://naurok.com.ua/formuvannya-aksiologichnih-kompetentnostey-na-urokah-istorii-205860.html> (дата звернення 7.09.2023 р.).
108. Формування аксіологічної компетентності шляхом впровадження ІКТ на уроках історії. URL. <https://vseosvita.ua/library/dopovid-formuvanna-aksiologichnoi-kompetentnosti-slahom-vprovadzenna-ikt-na-urokah-istorii-417227.html> (дата звернення 18.10.2023 р.).
109. Формування в учнів логічних та аксіологічних компетентностей під час роз'язування на уроках історії тестових завдань в форматі ЗНО. URL. bor-school.at.ua/load/pedagogichna_laboratorija/formuvannja_v_uchniv_logichnikh_ta_aksiologichnikh_kompetentnostej_pid_chas_roz_39_jazuvannja_na_urokakh_istoriji_testovikh_zavdan_v_formati_zno/3-1-0-11 (дата звернення 08.11.2023 р.).
110. Як запам'ятовувати дати з історії? URL. <https://molbuk.ua/news/278385-yak-zapamiatovuvaty-daty-z-istorii.html> (дата звернення 18.10.2023 р.).

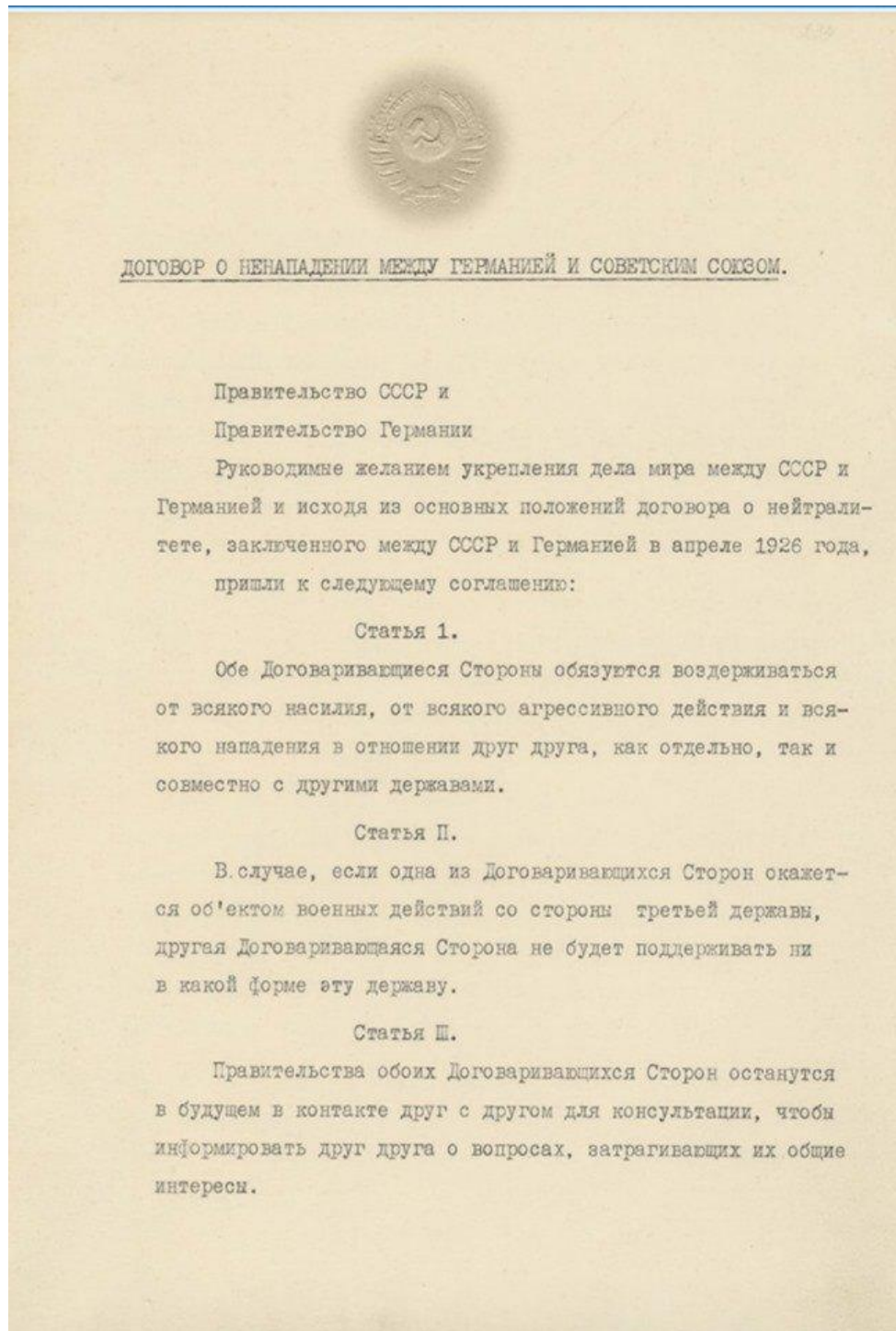
ДОДАТКИ

Додаток А

Молотов підписує радянсько-німецьку угоду про ненапад

Джерело: [75].

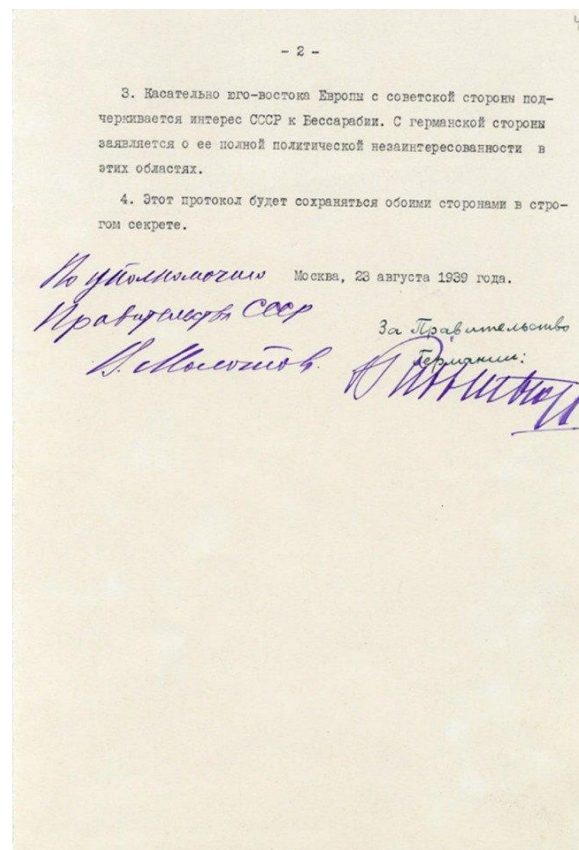
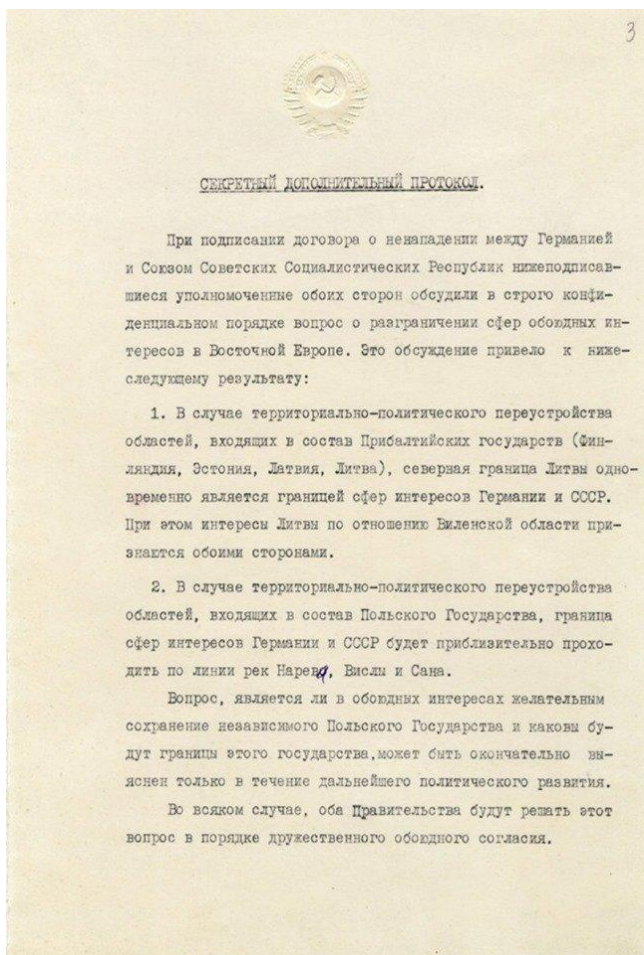
**Договір про ненапад між СРСР і Німеччиною. 23 серпня 1939 р.
Радянський оригінал російською мовою.**

Джерело: [75].

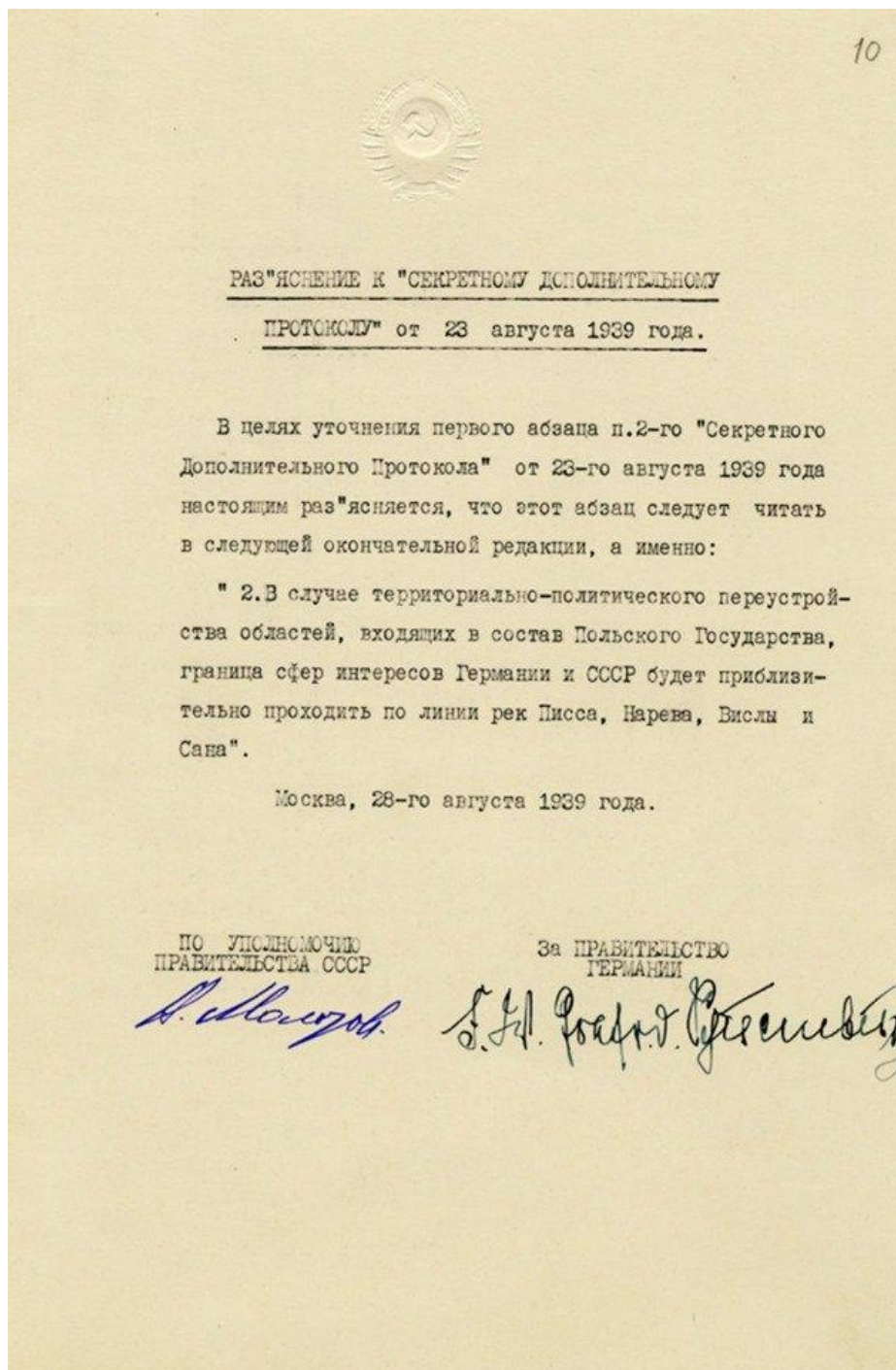
Додаток В

**Секретный дополнительный протокол до Договору про ненапад між
СРСР і Німеччиною. 23 серпня 1939 р. Радянський оригінал російською
МОВОЮ.**

Джерело: [75].

Роз'яснення до секретного додаткового протоколу до Договору про ненапад між СРСР і Німеччиною. 28 серпня 1939 р. Радянський оригінал російською мовою.

Джерело: [75].

Входження радянських військ до Львова. 22 вересня 1939 р.

Джерело: [27].

Парад Червоної армії у Львові. 29 жовтня 1939 р.

Джерело: [63].

Делегати Народних зборів Західної України

Джерело: [63].

Конспект заняття

Тема уроку: «Радянізація західних областей Української РСР (1939-1941рр.)»

Мета.

Начальна :

- Ознайомлення з історичним контекстом (розуміння основних подій та обставин, що передували періоду радянізації західних областей Української РСР у 1939-1941 рр.).

- Аналіз основних етапів радянізації (розкриття ключових етапів впровадження радянської ідеології та системи у західних регіонах Української РСР).

- Вивчення методів та інструментів радянізації (аналіз впливу освітніх реформ, політичних репресій, релігійних обмежень та масової пропаганди на суспільство та культуру західних областей).

- Розвиток аналітичного мислення: (здатність учнів аналізувати причинно-наслідкові зв'язки між радянізаційними заходами та їхніми соціокультурними наслідками);

- Формування критичного погляду: (розвиток умінь критично оцінювати результати радянізації та її вплив на ідентичність та життя мешканців західних областей).

- Стимулювання дискусії та обговорення: (викликання інтересу до теми та активізація учнівської участі у дискусіях про соціокультурні зміни, що виникли в результаті радянізації).

Розвивальна:

- Збільшувати когнітивні можливості учнів шляхом удосконалення пам'яті, що накопичилася під час повторення та вивчення навчального матеріалу.

- Продовжувати розвивати навички роботи з історичною картою, надаючи учням можливість вдосконалити свої географічні знання.

- Сприяти зростанню активності учнів у обговоренні складних історичних питань, що сприяє розвитку аналітичних та критичних вмінь.
- Заохочувати розвиток комунікативних навичок учасників, сприяючи їхній здатності ефективно спілкуватися, виражати власні думки та вислуховувати інші точки зору.
- Розвивати уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, сприяючи розумінню історичних процесів та їхнього впливу на суспільство.

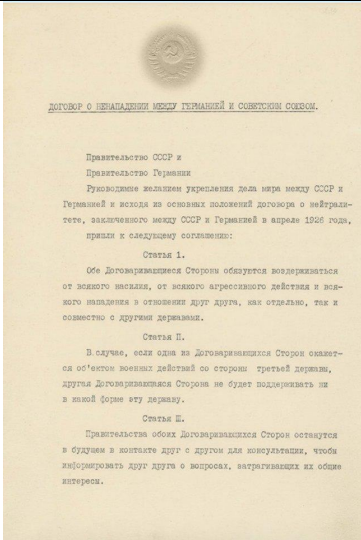
Виховна:

- Сприяти формуванню у учнів громадянської свідомості та активного відчуття належності до своєї нації, заохочуючи розуміння важливості громадянського підходу.
- Виховувати бажання активно брати участь у громадському житті, стимулюючи розвиток громадянського активізму та відповідального ставлення до справ громади.
- Сприяти формуванню навичок рефлексії та самоконтролю в учнів, надаючи їм можливість самостійно аналізувати свої вчинки та приймати відповідальні рішення.
- Заохочувати повагу до української культури як складової загальноєвропейської культурної спадщини.
- Виховувати особисті якості свідомого громадянина, спрямованого на позитивний внесок у розвиток суспільства.

Тип заняття: урок засвоєння нових знань та навичок.

Обладнання: мультимедіа, роздатковий матеріал, карта.

Основні терміни: комуністична партія, радянська система влади, командно-адміністративні методи управління, комуністична ідеологія, тоталітарний режим, репресії, депортації, національно- визвольний рух.

Ча с	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність учителя	Навчально- виховна діяльність учнів	Прімі тка
1 хв	Організаційний етап	Привітання учнів, перевірка присутності та готовності учнів до заняття		Мовленнєва
4 хв	Етап актуалізації знань	<p>1. Охарактеризуйте політичну обстановку у світі напередодні Другої світової війни. Яке місце посідала Україна у міжнародних подіях кінця 30-х років?</p> <p>2. До складу яких держав входили Східна Галичина, Північна Буковина та Закарпаття напередодні Другої світової війни?</p> <p>3. Яким був статус західноукраїнських земель у складі цих держав?</p> <p>4. Чи були у західноукраїнського населення підстави для незадоволення своїм становищем?</p> <p>5. Як ви розумієте термін «українське питання» та що ви вкладаєте в його зміст?</p>	«Снігова куля» Спробуйте згадати якнайбільше термінів попередньої теми разом із їхніми визначеннями	Інформаційна Логічна Мовленнєва
3 хв	Етап мотивації		Мозковий штурм *Питання Що насправді мало на меті укладення договору між Німеччиною та СРСР?	Мовленнєва Логічна Аксіологічна Інформаційна
30 хв.	Етап вивчення нового матеріалу	<p>Оголошення теми «Радянізація західних областей Української РСР (1939-1941рр.)»</p> <p>Цікавим та повчальним для учнів буде перегляд уривку одного із фільмів про найвидатнішу постать національно-визвольних змагань, керівника ОУН (Б) - Степана Бандеру,</p>	Метод відкритого діалогу. Розділіться на дві групи: “За” та “Проти” радянізації Західної України. Кожна група повинна підготувати аргументи для	Інформаційна Аксіологічна Логічна

	<p>зокрема, “Промова Степана Бандери, записана в Мюнхені у 1959 році” (URL.https://www.youtube.com/watch?v=KzWvKv-brLY) , “Атентат - Осіннє вбивство в Мюнхені/ movie Assassination. An Autumn Murder in Munich” (https://www.youtube.com/watch?v=jgm0TtGu3R8)</p> <p>В короткому вступному слові вчитель визначає завдання роботи із таким твором. Він називає дату його створення, цілі чи мотиви, коротко характеризує обстановку. Далі розкриває структуру твору, його основні ідеї, зупиняється на значенні для оцінки історичних подій та явищ. Важливим джерелом для аналізу досліджуваного періоду виступає збірник за редакцією М. Рудницької “Західня Україна під большевиками” [10]. Вчитель може дати завдання одному із учнів підготувати біографію Мілени Рудницької, щоб зрозуміти її громадянську позицію та роль у відтворенні історичної справедливості. Збірник є цікавим та корисним джерелом, адже він містить статті, які мають характер свідчень очевидців, до того ж свідчень людей абсолютно гідних довір'я і компетентних у справі, про яку говорять. Професор університету розказує про відносини у високих навчальних закладах, директор театру - про театральну справу, директор бібліотеки - про долю бібліотек, теолог - про церковну політику, науковець-юрист - про правосуддя, сторож кам'яниці і хатня господарка - про уклад життя большевицьких квартирників і т. ін.”</p> <p>Про вибори 22 жовтня 1939 р. (Джерело: Західня Україна під большевиками / Упоряд. М.Рудницька. Нью-Йорк, 1958. С.55-56</p> <p>Вибори проходили в атмосфері страху, використовувався терор. Вибори супроводжувалися масовими арештами осіб, яких радянська влада</p>	<p>обговорення, для прикладу, таких питань: Чому радянська була необхідною для Західної України (з точки зору радянських ідеологів)? Чому радянська була негативною та руйнівною для Західної України? Обговорення: Проведіть обговорення з учнями, де кожна група представляє свої аргументи “За” і “Проти” радянської. Учні повинні аргументувати свої позиції та слухати думки інших.</p> <p>Висновки: Після обговорення кейсу, підсумуйте основні висновки та наслідки радянської Західної України в 1939-1941 рр. Важливо вислухати різні точки зору та розвинути критичне мислення щодо цієї історичної події.</p> <p>"Сенкан". Викладач пропонує учасникам кожної групи скласти сенкан, обравши запропоновані варіанти: підпільник, пропагандист, енкаведист.</p>	<p>Культу рна</p> <p>Мовле нна Логічн а Аксіол огічна Інформ аційна</p>
--	--	---	---

		<p>вважала небезпечними. Участь у виборах була обов'язковою. “Я був теж одною з тих безвольних маріонеток, і в неділю 22. жовтня пішов голосувати.- згадував старенький юрист, - ... після того, як я ввійшов до виборчого льокалю, я побачив за столом двох наших молодців, які донедавна вважали мене й мені подібних громадян за щонайменше “опортуністів” і “угодовців”, я зовсім перестав соромитись, і перед людьми, і перед собою...При урні сидів “совет” у військовій уніформі: політрук, чи енкаведист, – не знаю. ...З того, що я сказав про процедуру голосування, виходить, що большевики мали контролю, хто був у виборчому льокалі. ... Щодо мене, то від дня 22. жовтня 1939 р. я перестав дивуватися, що в ССРСР усі вибори проходять при майже 100-відсотковій фреквенції виборців і дають завжди такий вислід, як компартія і уряд ССРСР собі його бажають...”.</p>		
4 хв.	Етап узагальнення та перевірки знань	<p>Рольова гра “Життя в умовах Радянiзацiї” (роздiлiть учнiв на групи та призначте кожнiй групi ролi рiзних соцiальних груп: селяни, iнтелiгенцiя, робiтники тощо). Нехай кожна група представляє свої iнтереси та переживання в умовах радянiзацiї. Проведiть дебати або дискусiю мiж групами, дозволяючи учням виражати рiзні точки зору.</p>	<p>1. Чи дiзнались ви для себе щось нове? Историчний квест: <i>Завдання 1:</i> Розкрити факти 1. Питання - Яка подiя в iсторiї спричинила радянiзацiю захiдних областей Української РСР в 1939 році? 2. Завдання - Знайдiть та розкажiть про ключові факти та обставини пiдписання пакту Молотова-Рiббентропа. <i>Завдання 2:</i> Аналіз дiй партiйного керiвництва. 1. Питання - Які конкретні дiї радянської влади</p>	Логiчна Мовленнєва

			<p>спрямовувалися на радянізацію західних областей?</p> <p>2. Завдання - Розгляньте офіційні заяви та виступи, щоб визначити стратегії радянського керівництва.</p> <p>Завдання 3: Визначення наслідків</p> <p>1. Питання - Які були соціокультурні та економічні наслідки радянізації західних областей Української РСР?</p> <p>2. Завдання - Дослідіть відгуки істориків та аналітиків щодо наслідків цього періоду.</p> <p>Завдання 4: Персональність учасників</p> <p>1. Питання - Хто з історичних постатей відіграв роль в радянізації західних областей?</p>	
5 хв	Підсумки уроку	<p>Для радянізації притаманні такі риси:</p> <ul style="list-style-type: none"> -Суворі уніфікація думок та поглядів, спрямована на забезпечення стабільності у функціонуванні радянського режиму. -Стандартна система цінностей та переконань, яка відповідала радянській ідеології та комуністичним цілям. -Ідеологічна та репресивна діяльність для забезпечення повного контролю над територією та населенням (арешти довоєнних політичних і громадських діячів, заможних селян, духовенства, учасників національно-визвольного руху та членів їх сімей). -Централізація та контроль (всі рішення перш за все обговорювались на партійних рівнях, і тільки потім 		

		<p>передавались до місцевих органів влади).</p> <p>-Радянська форма організації влади (радянські органи влади, такі як Ради, були засновані для створення враження народовладдя (ілюзія демократії, яку радянський режим намагався створити), хоча насправді контролювалися партійними структурами)</p>		
2 хв.	Домашнє завдання		<p>1.Створити афішу чи презентацію, які б відображали ключові аспекти радянської Західних областей УРСР).</p> <p>2.Проаналізуйте доповідню німецького посла у Москві в Берлін від 6 вересня 1939 р. та ноту уряду СРСР Польському посольству в Москві від 18 вересня 1939 р.</p>	Інформаційна Логічна Акіологічна